

ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΕΩΣ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΕΚΛΑΪΚΕΥΜΕΝΩΝ ΜΕΛΕΤΩΝ

— ΑΡ. 4 —

Η ΧΕΙΡΟΤΕΧΝΙΑ ΕΝ ΘΕΣΣΑΛΙΑ

ΑΝΑΔΡΟΜΑΙ ΚΑΙ ΠΡΟΟΠΤΙΚΑΙ

ΥΠΟ

ΚΙΤΣΟΥ Α. ΜΑΚΡΗ

ΛΑΡΙΣΑ 1966

Η ΧΕΙΡΟΤΕΧΝΙΑ ΕΝ ΘΕΣΣΑΛΙΑ

ΑΝΑΔΡΟΜΑΙ ΚΑΙ ΠΡΟΟΠΤΙΚΑΙ

ΠΗΡΕΣΙΑ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΕΩΣ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΕΚΛΑΪΚΕΥΜΕΝΩΝ ΜΕΛΕΤΩΝ

— ΑΡ. 4 —

Η ΧΕΙΡΟΤΕΧΝΙΑ ΕΝ ΘΕΣΣΑΛΙΑ

ΑΝΑΔΡΟΜΑΙ ΚΑΙ ΠΡΟΟΠΤΙΚΑΙ

ΥΠΟ

ΚΙΤΣΟΥ Α. ΜΑΚΡΗ

ΛΑΡΙΣΑ 1966

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΕΚΛΑΪΚΕΥΜΕΝΩΝ ΜΕΛΕΤΩΝ *

Ἐξεδόθησαν :

1. «Ἵπανάπτυκτοι Χῶραι», Ἵπό Δ. Χατζηγιάννη. Λάρισα 1966.
2. «Ἡ ἀξιοποίησις τοῦ εὐρωπαϊκοῦ χῶρου καὶ εἰδικώτερα προβλήματα τοῦ ἑλληνικοῦ καὶ τοῦ Θεσσαλικοῦ χῶρου», Ἵπό Δ. Χατζηγιάννη Λάρισα 1966.
3. «Τουριστικὴ ἀνάπτυξη καὶ Δημόσιες σχέσεις», Ἵπό Δ. Κ. Μαγκλιβέρα. Λάρισα 1966.

* Αἱ ἐκτεθέμεναι εἰς τὰς ἐν λόγω μελέτας ἰδέαι ἀποτελοῦν προσωπικὰς γνώμας τῶν συγγραφέων καὶ δὲν δεσμεύουν καθ' οἷονδῆποτε τρόπον τὴν Ὑ. Π. Α. Θεσσαλίας.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ἡ χειροτεχνία εἶναι στενωῶς συνυφασμένη μὲ τὴν περιοχὴν τῆς Θεσσαλίας, διότι εἰς τὸν χώρον αὐτὸν ἀνεπτύχθη κατὰ τρόπον πρωτοποριακὸν καὶ ἰδιαίτερος ἀποδοτικὸν : τὰ Ἀμπελάκια, τὸ Φανάρι, ἡ Γοαρτισάνη, τὸ Πήλιον, ὁ Τίριναβος, ἡ Πύλη, ὁ Ἄλμυρός κ. ἄ. περιοχαί, αἵτινες παρέμειναν ἱστορικαὶ διὰ τὴν ἀνάπτυξιν τῆς χειροτεχνίας, ἀνήκουν καὶ ἀποτελοῦν τιμὴν τοῦ Θεσσαλικοῦ χώρου.

Ἡ πρώτη ἐμφάνισις τῆς χειροτεχνίας, ἢ οἰκοτεχνία, συμβαδίζει μὲ τὴν ἐποχὴν, καθ' ἣν ὁ ἄνθρωπος ἐγκατέλειπε τὸ σπήλαιον καὶ τὴν ἀγρίαν περιβολὴν. Ἐκτοτε, παρ' ὅλας τὰς τεραστίας προόδους πὸν ἐσημείωσεν ἡ Ἀνθρωπότης, καὶ παρ' ὅλας τὰς μεγάλας μεταβολὰς τῶν οἰκονομικῶν καὶ κοινωνικῶν συστημάτων, ἡ χειροτεχνία δὲν ἔπαυσεν ν' ἀποτελῇ φορέα τῆς γενικῆς οἰκονομικῆς δραστηριότητος.

Ἡ χειροτεχνία καλύπτει πολλοὺς συγχρόνως τομεῖς τῆς οἰκονομικῆς δραστηριότητος, διότι καὶ σήμερον ἀκόμη, ἐποχὴν τῆς ἐξειδικεύσεως καὶ τοῦ καταμερισμοῦ, ὁ χειροτέχνης λαμβάνει μέρος εἰς ὅλα τὰ στάδια τοῦ κυκλώματος παραγωγῆς - διάθεσις - κατανάλωσις. Ὁ ὄρισμός τοῦ καθηγητοῦ κ. Ἰω. Ξηροτύρη, εἶναι πλήρης καὶ σαφής, ἐν προκειμένῳ : « Μὲ τὴν λέξιν χειροτέχνης ἐννοοῦμε ἐκεῖνον, ὁ ὁποῖος συγκεντρώνει ὅλες τὶς προσωπικὰς καὶ οἰκονομικὰς προϋποθέσεις γιὰ τὴ διεξαγωγὴν ὀρισμένου ἐπαγγέλματος, πὸν ἔχει σχέση μετὰ τὴν παραγωγὴν καὶ πώλησιν ἀγαθῶν, ἤτοι τεχνικὰς γνώσεις, ἱκανότητα μεταδόσεως αὐτῶν τῶν γνώσεων, ὀργανωτικὴ καὶ ἱμμορικὴ ἱκανότητα... »

Ὁ χειροτέχνης, κατὰ συνέπειαν, ἀσκεῖ μίαν σύνθετον σοβαρὰν ἐργασίαν, ἀξίαν παραδοχῆς καὶ ἐξάρασεως.

Ἡ ἀποτύπωσις τοῦ ὑπάρχοντος ἐν Θεσσαλίᾳ χειροτεχνικοῦ δυναμικοῦ καὶ ἡ μελέτη τῶν προοπτικῶν ἀναπτύξεώς του δὲν ἠδύνατο νὰ εὔρη καταλληλότερον μελετητὴν ἀπὸ τὸν κ. Κίτσον Μακρῆν.

Ὁ κ. Μακρῆς, ἀπὸ πολλῶν ἐτῶν καὶ ὑπὸ διαφόρους ἰδιότητας, ἀσχολεῖται μὲ πάθος καὶ συναίσθησιν ἐδθύνης μὲ τὸ θέμα τῆς χειροτεχνίας ἐν Ἑλλάδι. Ἐχει συγγράφει σειρὰν ἀξιολόγων μελετῶν καὶ θεωρεῖται — δικαίως — ὡς εἰς ἐκ τῶν πλέον εἰδικῶν ἐπὶ τοῦ θέματος.

Ἡ Ὑπηρεσία Περιφερειακῆς Ἀναπτύξεως Θεσσαλίας ἀνέθεσεν μὲ πολλὴν ἱκανοποίησιν εἰς τὸν κ. Μακρῆν τὴν συγγραφὴν τῆς ἀνὰ χεῖρας μελέτης ἐπὶ τῆς χειροτεχνίας ἐν Θεσσαλίᾳ. Τὴν παραδίδει δὲ εἰς τὴν κοινὴν γνώμην μὲ ἐπίγνωσιν τῆς σημασίας τῆς.

Διονύσης Κ. Μαγκλιβέρας
Διευθυντῆς Υ.Π.Α.Θ.

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Ἡ αὔξουσα ζήτησις χειροτεχνικῶν προϊόντων μετὰ τὸν δεύτερον παγκόσμιον πόλεμον, φαινόμενον διεθνῆς, φαίνεται ἀντίστροφος πρὸς τὴν ἀλματώδη τεχνολογικὴν πρόοδον κατὰ τὴν αὐτὴν περίοδον, τὴν ὁποίαν χαρακτηρίζει μαζικοποίησις καὶ αὐτοματοποιήσις τῆς παραγωγῆς. Κατὰ βάθος πρόκειται διὰ μίαν ἀκραίαν συνέπειαν τοῦ μηχανικοῦ πολιτισμοῦ καὶ τῶν παραγωγικῶν του μεθόδων. Ἡ κατὰ μεγάλας ποσότητας τυποποιημένη παραγωγή, προσωριζομένη νὰ καλύπτῃ τὰς συνεχῶς ἀξανομένας καταναλωτικὰς ἀνάγκας, εἶναι ὑποχρεωμένη ἀπὸ αὐτὴν ταύτην τὴν φύσιν τῆς νὰ παράγῃ προϊόντα ὁμοίμορφα, ψυχρὰ, τὰ ὁποῖα ἀφίνουσι ἀκαλύπτους τὰς ψυχικὰς ἀνάγκας τοῦ ἀνθρώπου. Οὕτω ταχέως προεκλήθη ὁ κόρος καὶ ἡ ἀναζήτησις ἀντικειμένων ἐχόντων ἰδίαν «προσωπικότητα» καὶ πραγματοποιούντων ἓνα σιωπηρὸν διάλογον μετὰ τοῦ κατασκευαστοῦ καὶ τοῦ καταναλωτοῦ. Τὸ χειροτέχνημα, ὡς ἐκ τοῦ τρόπου παραγωγῆς του, ἀξιοποιεῖ παράγοντας ἀπονεκρωθέντας ἀπὸ τὴν μηχανικὴν κατασκευὴν, ὅπως εἶναι ἡ εὐρηματικότητα, ἡ προσαρμογὴ εἰς τὰ ἐκάστοτε δεδομένα τῆς πρώτης ὕλης, ἡ φαντασία, ἡ ἀτομικότης. Ἐξ ἄλλου, τὰ εὐρύτερα περιθώρια τὰ ὁποῖα παρέχει τὸ ὑψηλὸν ἀτομικὸν εἰσόδημα εἰς πλείστας χώρας τῆς Εὐρώπης καὶ τῆς Ἀμερικῆς, ἐπιτρέπει τὴν ἱκανοποίησιν τῆς ἀνάγκης αὐτῆς. Σημαντικὸν ρόλον εἰς τὴν ἀναθέρμανσιν τοῦ ἐνδιαφέροντος διὰ τὸ χειροτέχνημα ἔπαιξεν καὶ ἡ κατὰ τὴν τελευταίαν πεντηκονταετίαν ἀποκάλυψις τῶν πλαστικῶν ἀξιών τῶν πρωτογόνων τεχνῶν ὡς καὶ ἡ μελέτη — προβολὴ τῆς λαϊκῆς τέχνης.

Τῆς ἠϋξημένης ταύτης ζητήσεως χειροτεχνικῶν προϊόντων ἐπωφελήθησαν ἀρισμένοι χώροι ἔχουσι χειροτεχνικὴν παράδοσιν καὶ μὴ δυνάμενοι νὰ ἀπασχολήσουσι τὸ σύνολον τοῦ ἱκανοῦ πρὸς ἐργασίαν πληθυσμοῦ των εἰς τὴν βιομηχανίαν καὶ ἄλλας ὑψηλῆς ἀποδόσεως ἐργασίας. Δεδομένου ὅτι ἡ χειροτεχνικὴ ἀπασχόλησις ἀπαιτεῖ ἐπενδύσεις ἱκανῶς μικρότερας τῶν ἀπαιτουμένων διὰ τὴν βιομηχανικὴν τοιαύτην, δι' ἴσον ἀριθμὸν ἀτόμων, ἐνδείκνυται ἡ προώθησις τῆς χειροτεχνίας εἰς χώρας στερουμένας κεφαλαίων, ὡς εἶναι ἡ Ἑλλάς. Τοῦτο θὰ συμβάλῃ καὶ εἰς τὴν ἀνακοπὴν τοῦ ρεύματος μεταναστεύσεως.

Εἰδικότερον ἡ Θεσσαλία παρέχει δυνατότητας σημαντικῆς ἀναπτύξεως τῆς χειροτεχνίας, ὡς θὰ ἀποδείξωμεν κατωτέρω. Διὰ τῆς ἀναπτύξεως αὐτῆς ἀφ' ἑνὸς μὲν θὰ ἐνισχυθῇ τὸ ἤδη χαμηλὸν οἰκογενεακὸν εἰσόδημα τῶν ἀγροτικῶν καὶ κτηνοτροφικῶν πληθυσμῶν¹ με συνέπειαν τὴν ἀνοδὸν τοῦ ἐθνικοῦ εἰσοδήματος, ἀφ' ἑτέρου δὲ θὰ ἀξιοποιηθῶσι τοπικαὶ πρῶται ὕλαι αἵτινες σήμερον ἀναλίπνονται εἰς χρήσεις μικρᾶς οἰκονομικῆς ἀποδόσεως. Ἐνδεικτικῶς ἀναρρομεν ὅτι ἡ ἑλαιὰ ἐλαίας διατίθεται νῦν εἰς τὴν κατανάλωσιν ἀντὶ δραχμῶν 700 κατὰ τόννον, ἐνῶ διὰ τῆς χειροτεχνικῆς τῆς κατεργασίας ἡ αὐτὴ ποσότης πᾶ ἀπέδιδεν προϊόντα ἀξίας 40.000 δραχμῶν περίπου. Συγχρόνως τὰ ἀπομένοντα λεπτὰ τεμάχια ξύλου (πελεκούδια), ἀνερχόμενα εἰς 400 — 500 κιλά περίπου κατὰ τόννον θὰ ἠδύναντο νὰ χρησιμοποιηθῶσι διὰ τὴν καμίνευσιν σημαντικοῦ ἀριθμοῦ ἀγγειοπλαστικῶν ἔργων εὐρείας καταναλώσεως (γλάστρες, «σάβια κ. λ. π.).

¹Ἡ μελέτη τῆς Θεσσαλικῆς χειροτεχνίας δυσχεραίνεται ἀπὸ τὴν ἔλλειψιν

έπαρκών στατιστικῶν στοιχείων. Τοῦτο ὀφείλεται εἰς δύο λόγους. Πρῶτον διότι οὐδέποτε ἐπεχειρήθη μέχρι σήμερον συστηματικὴ στατιστικὴ καταγραφή καλύπτουσα ὁλόκληρον τὸν θεσσαλικὸν ἄκρον. Εἶναι χαρακτηριστικὸν ὅτι καὶ εἰς τὰς ἐπισημοὺς Στατιστικὰς Ἐπετηρίδας τῆς Ἑλλάδος ἡ χειροτεχνία περιλαμβάνεται, ἄνευ διακρίσεως, εἰς τὸν γενικώτερον κλάδον τῆς βιοτεχνίας. Δεύτερον διότι μέρος μόνον τῶν ἀσχολουμένων μετὰ τὴν χειροτεχνικὴν παραγωγὴν ἐμφανίζεται ὑπὸ τοιαύτην ἐπαγγελματικὴν ἰδιότητα, ἐνῶ μέγα ποσοστὸν ἐμφανίζεται ὑπὸ τὴν ἰδιότητα τοῦ γεωργοῦ, τοῦ ποιμένος, τῆς οἰκοκυρίας κ.λ.π. Τοῦτο ἀποτελεῖ τὴν ἀδυναμίαν ἀλλὰ καὶ τὴν δύναμιν τῆς θεσσαλικῆς χειροτεχνίας, ὅπως θὰ φανῆ κατὰ τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ θέματος.

Η ΦΥΣΙΣ ΤΟΥ ΧΕΙΡΟΤΕΧΝΗΜΑΤΟΣ

Πρὶν προχωρήσωμεν εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ θέματος, κρίνομεν σκόπιμον νὰ διερευνήσωμεν τὴν φύσιν τοῦ ἀντικειμένου. Τί εἶναι χειροτέχνημα; Ἡ εὐκολία τῆς ἐτυμολογικῆς ἐρμηνείας ἀποτελεῖ τὴν πρώτην παγίδα. Τέχνημα, κατασκευάσμα τῆς χειρὸς, δηλαδὴ προϊόν διὰ τὴν παραγωγὴν τοῦ ὁποίου οὐδὲν ἢ εἰς μικρὰν κλίμακα ἐχρησιμοποιήθησαν μηχανικὰ μέσα. Ἄλλ' ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει τὰ χειροποίητα ὑποδήματα εἶναι χειροτέχνηματα; Καὶ εἰς αὐτὰ οὐχὲν ἀποκλειστικῶς εἰργάσθησαν τὰ ἀνθρώπινα χέρια. Ἡ ἀπάντησις εἶναι: ὄχι. Ἐν ζεύγος κεντητὲς πηλιορείτικες παντοφλές εἶναι χειροτέχνημα; Ἡ ἀπάντησις εἶναι ναί. Μιὰ σκαλιστὴ καρέκλα ρυθμοῦ Λουδοβίκου 14ου δὲν εἶναι χειροτέχνημα ἐνῶ ἀντιθέτως ἓνα σκυριανὸν σκαμνὶ εἶναι, παρὰ τὸ γεγονὸς ὅτι ὀλιγοτέραν ἐργασίαν τῶν χειρῶν, ἀπότησεν ἢ κατασκευὴ του. Συνεπῶς ἢ διὰ τῶν χειρῶν κατασκευὴ ἀποτελεῖ θεβαίως μίαν βασικὴν προϋπόθεσιν τοῦ χειροτέχνηματος, δὲν εἶναι, ὅμως, ἐκείνη ποῦ καθορίζει ἐπακριβῶς τὴν φύσιν του.

Τὰ προαναφερθέντα παραδείγματα πιθανόν νὰ μᾶς ὀδηγήσουν εἰς τὴν δευτέραν παγίδα, δηλαδὴ εἰς τὴν ἐσφαλμένην ταύτισιν τῆς συγχρόνου χειροτεχνίας μετὰ τὴν λαϊκὴν τέχνην. Ὑπάρχουν, ἀναμφιδόλως, πολλὰ κοινὰ στοιχεῖα καὶ εἰς τὰς δύο. Εἰς ἀμφοτέρας ὁ χαρακτήρ τῆς τέχνης εἶναι πρόσθετος εἰς ἀντικείμενα χρήσεως: ὑφαντὰ, ξυλόγλυπτα, κεραμικὰ, μεταλλοτεχνήματα... Ἐπίσης κοινὸν χαρακτηριστικὸν τῶν εἶναι ὅτι δὲν ἀποτελοῦν ἀποκλειστικὰ δημιουργήματα προικισμένων προσωπικοτήτων ἀλλὰ ἀνώνυμα δημιουργήματα ταπεινῶν μαστόρων. Ἡ ἀνωνυμία αὐτὴ ὑπάρχει καὶ ὅταν εἶναι γνωστὸν τὸ ὄνομα τοῦ κατασκευαστοῦ ἐνὸς συγκεκριμένου ἀντικειμένου, διότι τοῦτο ὡς εἶδος, ὡς μορφή, ὡς διακόσμησις ἔχει τὰς ρίζας του εἰς μακροχρόνιον παράδοσιν καὶ διεμορφώθη μετὰ τὴν ἐργασίαν πολλῶν γενεῶν. Ὑπάρχουν, ὅμως, καὶ οὐσιώδεις διαφοραὶ μεταξὺ τῶν. Ἡ λαϊκὴ τέχνη διεμορφώθη εἰς τὰς μικρὰς πολιτιστικὰς καὶ οἰκονομικὰς ἐνότητας εἰς τὰς ὁποίας ἦτο καταμερισμένος ὁ ἑλληνικὸς χώρος κατὰ τοὺς χρόνους τῆς Τουρκοκρατίας. Ἀπευθύνεται εἰς ἓνα συγκεκριμένον κοινὸν μετὰ συγγενεῖς ὀπτικὰς συνηθείας καὶ μεταχειρίζεται «σημαντικὴν» εὐληπτον. Ὁ ἐθνικοτοπικὸς χαρακτήρ εἶναι συμφυὴς μετὰ τὴν ὕπαρξιν τῆς. Ἀντιθέτως ἢ σημερινὴ χειροτεχνία ἀπευθύνεται πρὸς τοὺς ἀστικούς πληθυσμοὺς τῶν μεγάλων πόλεων ἢ προορίζεται δι' ἐξαγωγὴν εἰς χώρας μετὰ διαφορετικὰς ἑθνικὰς ιδιοσυστάσις, μετὰ ἄλλας ὀπτικὰς συνηθείας καὶ ποικίλας καταβολὰς. Αἱ συνθήκαι τῆς ζωῆς ἔχουν ἀλλάξει, καὶ τοῦτο εἶναι σημαντικὸν δεδομένον ὅτι, ὡς εἶπομεν ἀνωτέρω, εἰς τὴν χειροτεχνίαν ὁ χαρακτήρ τῆς τέχνης εἶναι πρόσθετος εἰς ἀντικείμενα χρήσεως.² Ἡ ἠλεκτρικὴ κουζίνα, οἱ σύγχρονοι τρόποι θερμάνσεως τῶν κατοικισίμων χωρῶν, ἡ ἐνδυμασία, ἡ νεωτέρα ἀρχιτεκτονικὴ καὶ πλείστα ἄλλα ἠχρήστευσαν μέγα μέρος τῶν παλαιῶν ἀντικειμένων. Ἐξ ἄλλου ἐδημιουργήθησαν νέαι ἀνάγκαι. Συνεπῶς διὰ νὰ εἶναι διδοσιμὸς ἢ χειροτεχνία πρέπει νὰ προσαρμοσθῇ εἰς τὰς νέας ἀπαιτήσεις τῆς ζωῆς. Τοῦτο δὲν σημαίνει ὅτι πρέπει νὰ χάσῃ τὸν ἐθνικὸν τῆς χαρακτήρα. Καὶ τοῦτο ὄχι μόνον διὰ λόγους ἐθνικοὺς ἢ συναισθηματικοὺς, ἀλλὰ ἕνεκα οἰκονομικῆς πρακτικῆς καὶ ἐμπορικῆς. Πρῶτον διότι ὁ χειροτέχνης εὐκολότερον καὶ ἀποδοτικότερον ὁμιλεῖ τὴν ἐθνικὴν του μορφικὴν γλῶσσαν καὶ δεύτερον

διότι ὅσον πολυεθνικότερον εἶναι τὸ κοινὸν πρὸς τὸ ὁποῖον ἀπευθύνεται ἡ χειροτεχνία, τόσοι «ἐμπορικώτεροι» ὁ ἔντονος ἐθνικὸς χαρακτήρ τῶν προϊόντων τῆς.

Μὲ βάσιν τὰ ἀνωτέρω συντόμως καὶ ἀτελῶς ἐκτεθέντα δυνάμεθα νὰ ὠρίσωμεν τὸ χειροτέχνημα ὡς εἶδος παραγόμενον κατὰ κύριον λόγον διὰ τῆς ἐργασίας τῶν χειρῶν, ἔχον ἐθνικὴν — παραδοσιακὴν μορφήν ἀλλὰ καλύπτον συγχρόνους ἀνάγκας.

ΙΣΤΟΡΙΚΑ

Κατὰ τοὺς χρόνους τῆς Τουρκοκρατίας, καὶ ἰδίᾳ κατὰ τὸν 18ον καὶ 19ον αἰῶνα, ἡ χειροτεχνία ἐγνώρισεν ἐν Θεσσαλίᾳ μεγίστην ἀνθισιν εἴτε ὡς καθαρῶς λαϊκὴ τέχνη εἴτε ὑπὸ τὴν μορφήν ὀργανωμένης συντεχνιακῆς παραγωγῆς τυποποιημένου προϊόντος, π.χ. τὰ ἐρυθροβαφῆ νήματα τῆς Συντροφίας τῶν Ἀμπελακίων.³ Εἰς τὰς ὄρεινὰς κοινότητας τοῦ Ὀλύμπου καὶ τοῦ Κισσάδου, εἰς τὸν Τύρναβον, εἰς τὴν Τσαριτσάνην, εἰς τὴν περιφέρειαν Ἀλμυροῦ, εἰς τὸ Πήλιον, εἰς τὰ χωριὰ τῆς Πίνδου, ἡ παραγωγή ὄχι μόνον ἐκάλυπτεν τὰς ἀνάγκας τῆς ἐσωτερικῆς καταναλώσεως ἀλλὰ ἐξήρκει εἰς μεγάλης κλίμακος ἐξαγωγὰς πρὸς τὰς Βαλκανικὰς χώρας καὶ τὴν Δυτικὴν Εὐρώπην. Τὰ ἐξαγόμενα προϊόντα ἦσαν κυρίως ἐρυθρὰ βαμβακερὰ νήματα, ὑφάσματα, ἐπενδυτὰ ἐξ ἐρίου αἰγὸς, νήματα ἐκ μετάξης. Αἱ συνεχῶς διογκούμεναι ἀνάγκαι συντονισμοῦ τῆς παραγωγῆς, καταμερισμοῦ τῆς ἐργασίας καὶ ὀργανώσεως τῶν ἐξαγωγῶν συνετέλεσαν εἰς τὴν δημιουργίαν οἰκονομικῶν ὀργανισμῶν εἴτε ὑπὸ τὴν μορφήν τῶν Συνεταιρισμῶν εἴτε ὑπὸ τὴν μορφήν ἀτομικῶν παραγωγικῶν — ἐξαγωγικῶν ἐπιχειρήσεων, αἵτινες ἴδρουν ὑποκαταστήματα καὶ πρακτορεία εἰς πόλεις τοῦ Ἐξωτερικοῦ (Βιέννη, Βουκουρέστιον, Στεμλίνον καὶ ἀλλοχού). Ὁ κύκλος τῶν ἐργασιῶν ἠδυνάμετο συνεχῶς καὶ τὰ κεφάλαια τῶν ἐπιχειρήσεων ἠδυνάμετο ἀλματωδῶς. Ἀποτέλεσμα τῆς οἰκονομικῆς ἀνόδου ὑπήρξεν ἡ βελτίωσις τῶν συνθηκῶν ζωῆς καὶ ἡ καλλιέργεια τῶν Γραμμάτων καὶ τῶν Τεχνῶν. Ἰδρύθησαν σχολεῖα εἰς τὰ ὁποῖα ἐδίδασαν ὀνομαστοὶ διδάσκαλοι τῆς ἐποχῆς, ἀνεδείχθησαν ἀξιόλογοι λόγοι καὶ ἐκτίσθησαν μεγάλαι καὶ πλουσίως διακοσμημέναι οἰκίαι⁴ καὶ ἐκκλησίαι.⁵ Διὰ τῆς συνεχοῦς ἐπικοινωνίας μὲ τὰ μεγάλα κέντρα τῆς Δυτικῆς Εὐρώπης καὶ τὸν Ἑλληνισμὸν τῆς διασπορᾶς αἱ φιλελεύθεροι ἰδέαι τῆς ἐποχῆς ἐπέδρασαν βαθέως. Ἀνεπτέρωθη τὸ ἐθνικὸν φρόνημα καὶ τὸ αἶτημα τῆς Ἐλευθερίας κατέστη ἐπιτακτικώτερον.

Ἐφ' ὅσον, εἰς παγκόσμιον κλίμακα ἡ παραγωγή τῶν συναφῶν προϊόντων παρέμενεν εἰς χειροτεχνικὸν ἐπίπεδον, τὰ θεσσαλικά εἶδη παρήγοντο εἰς ποιότητος καὶ τιμᾶς συναγωνιστικὰς. Ἀπὸ τῶν ἀρχῶν, ὅμως, τοῦ 19ου αἰῶνος ἡ χρησιμοποίησις τοῦ ἀτμοῦ ὡς κινητηρίου δυνάμεως καὶ τῶν χημικῶν οὐσιῶν ὡς βαφικῶν ὑλῶν, ἐν Ἀγγλίᾳ κυρίως, κατέστησαν μὴ βιωσίμους τὰς ἐλληνικὰς ἐπιχειρήσεις αἵτινες δὲν ἠδυνήθησαν νὰ προσαρμοσθῶν εἰς τὴν τεχνολογικὴν πρόοδον τῆς ἐποχῆς λόγῳ τῶν ἐπικρατουσῶν ἐν Ἑλλάδι δυσμενῶν συνθηκῶν συνεπείᾳ τῆς Τουρκικῆς κυριαρχίας. Οὕτω ἤρχισεν ραγδαίως μαρασμὸς καὶ χρεωκοπία τῶν ἐπιχειρήσεων καὶ συνεταιρισμῶν. Ἐντὸς τῆς δεκαετίας 1810 — 1820 ἐπῆλθεν γενικὴ κατάρρευσις. Εἰς τὰ 1811 χρεωκοπεῖ ἡ Συντροφία τῶν Ἀμπελακίων, τὸ 1813 παρακμάζει ἡ βιοτεχνία τοῦ Τιρνάβου, ὀλίγον ἀργότερον καταρρέει ἡ οἰκονομία τῆς Τσαριτσάνης ἡ ὁποία εἶχεν ἀνθέξει εἰς τὸν

μεγάλον λοιμὸν τοῦ 1803.⁶ Ὁ μαρασμὸς οὗτος ἀποδίδεται συνήθως εἰς τοπικὰς συνθήκας (ἐπιδημιαί, διχόνιαί, ληστρικαὶ ἐπιδρομαί, κατατρεγμὸς ἐκ μέρους τοῦ Ἑλλά - Πασσᾶ, χρεωκοπία τῆς Αὐστριακῆς Τραπεζῆς κ.λ.π.). Αἱ αὐταί, ὅμως, δυσμενεῖς συνθήκαι, ἢ ἕτεροι παραπλήσιαί ὑπῆρχον καὶ παλαιότερα χωρὶς νὰ προκαλέσουν πτώσιν. Χαρακτηριστικῶς ἀναφέρομεν ὅτι τὰ παλαιὰ χρονικὰ καὶ αἱ χειρόγραφοι «ἐνθυμίσεις» γέμουν περιγραφῶν λοιμῶν, τὸ Πήλιον κατὰ τὴν περίοδον τῆς οἰκονομικῆς καὶ πολιτιστικῆς ἀνόδου τοῦ ἐμαστίζετο ἀπὸ τὴν ληστείαν⁷ καὶ ἡ διοίκησις τοῦ Ἑλλά δὲν ὑπῆρξεν χειροτέρα τῶν ἄλλων Τούρκων τοπαρχῶν καὶ εἰς πολλοὺς τομεῖς καταφανῶς καλλιτέρα. Ὁ ρόλος τῶν ἐπὶ μέρους αὐτῶν δυσμενῶν παραγόντων ὑπῆρξεν ἐνισχυτικὸς τῶν ἐκ τῆς τεχνολογικῆς καθυστερήσεως συνεπειῶν καὶ ἐπετάχυνεν τὸν ρυθμὸν τῆς παρακμῆς. Ἄλλωστε τὸ φαινόμενον δὲν εἶναι μόνον θεσσαλικόν, ἐκτείνεται εἰς ὁλόκληρον σχεδὸν τὸν βαλκανικὸν χώρον.

Βαθμιαίως ἡ χειροτεχνικὴ παραγωγή περιορίσθη εἰς τὴν κάλυψιν τῶν ἀναγκῶν τῆς μικρᾶς ἐσωτερικῆς καταναλώσεως καὶ ἡσκέϊτο κυρίως ὑπὸ τὴν μορφήν τῆς οἰκοτεχνίας καὶ τοῦ μικροῦ ἀτομικοῦ ἐργαστηρίου. Οἱ ὁμότεχνοι εἶναι ὀργανωμένοι εἰς συντεχνίας, τὰ λεγόμενα ἰσνάφια ἢ ρουσφέτια.⁸ Μετὰ τὴν προσάρτησιν τῆς Θεσσαλίας εἰς τὴν Ἑλλάδα (1882) τὸ μέγιστον μέρος τῆς χειροτεχνικῆς παραγωγῆς καλύπτει τὰς οἰκογενειακὰς ἀνάγκας τοῦ παραγωγοῦ.

Ἡ Θεσσαλία κατὰ τοὺς χρόνους τῆς ἀναπτύξεως τῆς χειροτεχνικῆς παραγωγῆς τῆς ἦτο κατατετημένη εἰς μικρὰς οἰκονομικὰς καὶ πολιτιστικὰς ἐνοχότητας, μὲ ἰδιαίτερα ἐκάστη χαρακτηριστικὰ. Τὸ Πήλιον μὲ τὴν ὑποτυπώδη βιαιοκρατικὴν ζωὴν καὶ τὰ προνόμια, τ' Ἀμπελάκια μὲ τὴν ιδιόρρυθμον ὀργάνωσιν των, ἡ Λάρισα μὲ τὸν μεταπρατικὸν χαρακτήρα τῆς οἰκονομίας τῆς, ἡ Καρδίτσα καὶ τὰ Τρίκαλα ὡς ἀστικὰ κέντρα γεωργοκτηνοτροφικῶν περιοχῶν, ὁ Τίρναβος μὲ τὴν ἀνεπτυγμένην βιοτεχνίαν τῶν σταμπάτων, τὰ χωρία τῆς Θεσσαλικῆς πεδιάδος μὲ τὴν τιμαριωτικὴν κοινωνικὴν διάρθρωσιν, ἀνέπτυξαν ἰδιαίτερον ὕφος λαϊκῆς τέχνης καὶ ἐδημιούργησαν πληθῶραν μορφῶν καὶ ἐπιφορμῶν αἵτινες, προσαρμοζόμεναι εἰς τὰς σημερινὰς πρακτικὰς ἀνάγκας καὶ αἰσθητικὰς ἀπαιτήσεις, δύναται νὰ ἀποτελέσουν τὴν σταθερὰν βάση δημιουργίας βιωσίμου συγχρόνου χειροτεχνίας.

Η ΣΥΓΧΡΟΝΟΣ ΧΕΙΡΟΤΕΧΝΙΑ

Ἡ παρατηρηθεῖσα ἀναθέρμανσις τοῦ ἐνδιαφέροντος διὰ τὰ ἔργα τῆς χειροτεχνίας, τὴν ὁποίαν ἐν ἀρχῇ τῆς παρουσίας ἐσημειώσαμεν, ἀνεζωογόνησεν εἰς πανελληνίαν κλίμακα τὰς ἐν ὑφέσει χειροτεχνικὰς δραστηριότητας καὶ ἐβιαιοκόρησεν νέας, συγχρόνως δὲ συνετέλεσεν εἰς τὴν ἀνάπτυξιν ἐνὸς νέου κλάδου ἐμπορίας ἀσχολουμένου μὲ ἔργα χειροτεχνίας καὶ ὁ ὁποῖος ἀνακριδῶς καλεῖται «ἐμπόριον λαϊκῆς τέχνης». Ἡ ἀνάμειξις, ὅμως, εἰς τὸν κλάδον αὐτὸν προσώπων ἀνεῖς ἐμπορικῆς παραδόσεως ἀφ' ἐνός, καὶ ἀφ' ἑτέρου ἢ ἑλλειψίς πληροφορήσεως τοῦ καταναλωτικοῦ κοινού, καὶ ἰδίᾳ τῶν μετρίας μορφώσεως καὶ καλλιθερίας ἑλάνων τουριστῶν, ἐδημιούργησεν κατάστασιν δυσφημίζουσαν τὴν ἑλληνικὴν χειροτεχνίαν. Καίτοι ἡ δημιουργηθεῖσα κατάστασις εἶναι δυσμενὴς πρὸς ἀλλάξιν — ἀκριδῶς διότι ἔγινεν κατάστασις — ἡ ἐπάνοδος εἰς

τὴν καθαρὰν πηγὴν τῆς χειροτεχνίας, εἰς τὸν χειροτέχνην τῆς ἑλληνικῆς ὑπαίθρου, θὰ βελτιώσῃ σημαντικῶς τὴν ὅλην εἰκόνα. Καὶ εἰς τὸ ἔργον αὐτὸ καλοῦνται νὰ συμβάλουν οἱ θεσσαλοὶ χειροτέχνηται ἐπ' ὠφελείᾳ τῆς ἑλληνικῆς οἰκονομίας, τοῦ ἔθνικοῦ γοήτρου ἀλλὰ καὶ αὐτῶν τῶν ἰδίων. Σήμερον ἡ θεσσαλικὴ χειροτεχνία ἀπευθύνεται κατὰ τὸ μεγαλύτερον μέρος τῆς εἰς τὴν ἐσωτερικὴν κατανάλωσιν. Ἐπὶ πλέον ἀσχολεῖται μὲ τὴν παραγωγὴν τουριστικῶν ἐνθυμίων ἢ διακοσμητικῶν εἰδῶν καὶ πραγματοποιεῖ μικρὰς κλίμακος ἐξαγωγὰς ὑφαντῶν (κυρίως φλοκάτων) καὶ ὀλίγων σταμπάτων. Κυριώτεροι τόποι ἐξαγωγῆς εἶναι αἱ Ἠνωμένα Πολιτεῖαι τῆς Ἀμερικῆς καὶ αἱ χώραι τῆς Βορείου Εὐρώπης. Ἐνδεικτικῶς ἀναφέρομεν ὅτι κατὰ τὸ χρονικὸν διάστημα ἀπὸ 10 Ὀκτωβρίου μέχρι 15 Νοεμβρίου, ἦτοι ἐν ὄψει χειμῶνος καὶ εἰς περίοδον προετοιμασίας τῶν ἀντιστοιχῶν καταστημάτων τοῦ ἐξωτερικοῦ διὰ τὰς ἐορτὰς τῶν Χριστουγέννων, ἐξήχθησαν ἀπὸ τὸν Νομὸν Μαγνησίας 1280 κιλά φλοκάτων καὶ ἀπὸ τὸν Νομὸν Λαρίσης ἕτερα 728 κιλά.⁹ Εἰς τὰς ποσότητας αὐτὰς δεόν νὰ προστεθοῦν αἱ ἐπιτοπίως ἀγορασθεῖσαι καὶ ἐξαχθεῖσαι ὑπὸ ξένων μικροποσότητες φλοκάτων αἵτινες δὲν ὑπερβαίνουν τὰ 100 κιλά. Οἱ Νομοὶ Τρικάλων καὶ Καρδίτσας, διὰ τοὺς ὁποίους δὲν ἔχομεν στοιχεῖα, ἐξήγαγον μεγαλυτέρας ποσότητας, ἀλλὰ πάντως οὐχὶ ἱκανοποιητικὰς.

Κατὰ κλάδους ἡ θεσσαλικὴ χειροτεχνία παρουσιάζει τὴν ἐξῆς εἰκόνα:

Ἐ φ α ν τ ι κ ῆ . Τὰ κυριώτερα προϊόντα τῆς εἶναι αἱ φλοκάται, τὰ ταγάρια, αἱ κουβέρται, τὰ πατάκια, τὰ χαλιά, ὑφάσματα γυναικείας ἐνδυμασίας καὶ εἰς μικρὰν κλίμακα, διάφορα ἐξαρτήματα τῆς ἐνδυμασίας (ζῶναι, λαιμοδέται κ.λ.π.). Ἐπὶ χρήσιν εἶναι ἅπασαι σχεδὸν αἱ παραδοσιακαὶ τεχνικαί: φλοκάται, μπαστά, κεντητὰ στὸν ἀργαλειό, ντριστελιασμένα... Μεγάλην παραγωγὴν ὑφαντῶν ἔχει ἡ Δυτ. Θεσσαλία μὲ κέντρα τὰ Τρίκαλα καὶ τὴν Καρδίτσαν. Κατὰ τὸ πλεῖστον ἀσκεῖται ἀπὸ γυναικῶν αἵτινες εἶναι ὀργανωμένοι εἰς Συνεταιρισμοὺς ἔχοντας τὴν ἔδραν τῶν εἰς μίαν ὄρεινὴν Κοινότητα τῆς περιοχῆς καὶ πιστοδοτούμενοι ὑπὸ τῆς Ἀγροτικῆς Τραπεζῆς, ἀλλὰ τῶν ὁποίων τὰ μέλη διαχειμάζουν καὶ ἐργάζονται εἰς τὰ πεδινὰ ἀστικά κέντρα. Χαρακτηριστικὸν παράδειγμα εἶναι ἡ συνοικία Ἀγίας Μονῆς τῶν Τρικάλων ἢ ὁποῖα ἀποτελεῖ, οὕτως εἰπεῖν, ἐν ἐκτεταμένον ἐργαστήριον ὑφαντικῆς. Εἰς τὴν ἀνωτέρω συνοικίαν μόνον αἱ ἀνήκουσαι εἰς τὸν Γεωργικὸν Βιοτεχνικὸν Συνεταιρισμὸν ἀνέρχονται εἰς 120, κατασκευάζουν δὲ τὰ ὑφαντὰ κατ' οἶκον, χρησιμοποιοῦσαι τὰς ἰδιοκτῆτους ἐγκαταστάσεις τοῦ Συνεταιρισμοῦ διὰ τὸ λανάρισμα κ.λ.π. Εἰς ἕκαστον τῶν ἀνωτέρω 120 μελῶν ἀντιστοιχοῦν 2 — 5 πρόσωπα τῆς οἰκογενείας τῶν, ἐργαζόμενα καὶ αὐτὰ κατ' οἶκον. Ἐπὶ πλέον, εἰς περιόδους αἰχμῆς τῆς ζήτησεως, ἀνατίθενται ἐργασίαι καὶ εἰς ἄλλα 150 — 200 ἄτομα ἐκτὸς Συνεταιρισμοῦ.¹⁰ Ὁ ἀνωτέρω Συνεταιρισμὸς, τοῦ ὁποίου δίδομεν ἐκτενῆ περιγραφὴν διότι δίδει τὴν εἰκόνα τῶν παρεμφερῶν ὀργανισμῶν, διαθέτει νεοκτίστους ἐγκαταστάσεις ἐμβαδοῦ 130 μ² περιεχούσας ἓν κλωστήριον, μίαν φυτιλιέραν, τέσσαρας λανάρες καὶ ἓνα ὑγραντήρα.

Κύριοι φορεῖς τῆς θεσσαλικῆς ὑφαντικῆς δραστηριότητος εἶναι ἐπιχειρηματῆται τῶν ἀστικῶν κέντρων οἵτινες προμηθεύουν τὰς πρώτας ὕλας εἰς γυναικῶν ἐργαζομένων κατ' οἶκον καὶ παραλαμβάνουν τὰ προϊόντα, πληρώνοντες τὴν ἀξίαν τῆς ἐργασίας. Οἱ ἴδιοι διαθέτουν μικρὸν ἀριθμὸν ἰδιοκτῆτων ἀργαλειῶν. Χρησιμοποιοῦνται ἐγχώρια ἔρια ὡς καὶ προελεύσεως Αὐστραλίας. Λόγω τῆς μεγάλης ζήτησεως ὑπάρχει τάσις βιομηχανοποιήσεως τῆς παραγωγῆς. Ἰδιαίτερον κλάδον ἀποτελοῦν τὰ ὑφαντὰ ἀπὸ ἔριον αἰγὸς, τῶν ὁποίων

ἡ διαδικασία νηματοποιήσεως καὶ ὑφάνσεως εἶναι διάφορος τῆς λοιπῆς ὑφαντικῆς. Κατασκευάζονται ὑφαντὰ ἐπαγγελματικῆς χρήσεως (σάκκοι διὰ τὴν ἀθλητικὴν ἐλαιῶν) ὡς καὶ ταγάρια καὶ διάδρομοι.

Ταπητουργία. Μόνοι φορεῖς τῆς ταπητουργίας ἐν Θεσσαλίᾳ εἶναι ὁ Ἑλληνικὸς Ταπητουργικὸς Ὄργανισμὸς καὶ ἡ Βασιλικὴ Πρόνοια. Εἰς διάφορα, ὄρεινὰ κατὰ κύριον λόγον, χωρία ἐγκαθίστανται Σχολαί — Ἔργαστήρια, ἐφ' ὅσον ὑπὸ τῆς Κοινότητος ἐξασφαλισθῆ ὁ χώρος πρὸς ἐγκατάστασιν τῆς Σχολῆς καὶ ἡ διαμονὴ τῆς διδασκαλίσεως. Μετὰ ὀλιγόμηνον μαθηταῖον, παραδίδονται εἰς τὰς ταπητουργοὺς τὰ σχέδια καὶ αἱ πρῶται ὕλαι καὶ παραλαμβάνονται οἱ τάπητες, ἐπὶ πληρωμῇ τῆς ἀξίας τῆς ἐργασίας, ἢ ὅποια καθορίζεται βάσει τῶν συντελεστῶν ἐμβαδοῦ, πυκνότητος κόμβων καὶ σχεδίου.

Κεντητικὴ. Ἡ μηχανοποίησις τῆς ἐργασίας περιώρισεν κατὰ πολὺ τὴν ἀσκήσιν τῆς διὰ χειρὸς κεντητικῆς, παρὰ τὴν ἀναμφισβήτητον ὑπεροχὴν τῆς δευτέρας ἀπὸ πάσης ἀπόψεως πλὴν τοῦ κόστους παραγωγῆς. Ὁ περιορισμὸς αὐτὸς ἐκτείνεται ὄχι μόνον εἰς τὴν ἐμπορευματικὴν παραγωγὴν, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν κάλυψιν τῶν οἰκιακῶν ἀναγκῶν. Εἰς τινα χωρία τοῦ Πηλίου ὡς καὶ εἰς εὐαγῆ ἰδρύματα (Ὁρφανοτροφεῖα, Ἱεραὶ Μοναί, Λύκειον Ἑλληνίδων) ἀσκεῖται ἡ κεντητικὴ εἰς μικρὰν κλίμακα. Ὑπὸ ἐπιχειρηματιῶν τῶν Ἀθηνῶν καὶ ὑπὸ τῆς Βασιλικῆς Προνοίας παραδίδονται εἰς τὰς ἐλευθέρως κεντητικῆς αἱ πρῶται ὕλαι καὶ τὰ σχέδια ἢ δὲ πληρωμῇ τῆς ἐργασίας γίνεται κατὰ τὸν ἀριθμὸν τῶν βελονιῶν (3 — 4 δραχμαὶ ἀνὰ 1000 βελονίης).

Κεραμεικὴ — Ἀγγειοπλαστικὴ. Εἰς τοὺς τέσσαρας Νομοὺς τῆς Θεσσαλίας ὑπάρχουν ἐργαστήρια ἀγγειοπλαστικῆς δι' ἐγγύριον καταπόλωσιν. Τὰ κατασκευαζόμενα εἶδη εἶναι: γλάστρες, κανάτια, κανάτες, λαγγίτια, λεκάνες καὶ διάφορα μικροκεραμεικὰ πωλούμενα εἰς τὰς θρησκευτικὰς πανηγύρεις. Εἰς τὴν πεδινὴν περιοχὴν τῆς Καρδίσης (χωρία Κουσερί, Ἐρμητοὶ καὶ εἰς τὴν κόμην τῶν Σοφάδων) παράγονται εἰς μεγάλας ποσότητας ἀπομιμήσεις καὶ μικρογραφίαι ἀρχαίων ἀγγείων μὲ ψυχρὰν διακόσμησιν, μετρίας ἐπιτυχίας. Προορίζονται κυρίως διὰ τουριστικὰ ἐνθύμια. Εἰς Βόλον, ὑπὸ ἀποφοίτων τοῦ φροντιστηρίου κεραμεικῆς διακοσμήσεως τοῦ ἐκεῖ Παιδαγωγικοῦ Ε.Ο.Ε.Χ. ἐν συνεργασίᾳ μετὰ ἀγγειοπλαστῶν τῆς περιοχῆς, κατασκευάζονται ἀνάγλυφοι ἐφυσωμένοι διακοσμητικαὶ πλάκες μὲ θέματα λαμπρὰ διὰ γυμνίων μητρῶν ἀπὸ λιθόγλυπτα τοῦ Πηλίου, ὡς ἐπίσης καὶ μικρὰ ἐφυσωμένα ἀγγεῖα, διακοσμητικῆς χρήσεως.

Ὁ χρησιμοποιούμενος πηλὸς προέρχεται ἀπὸ τὰς περιοχὰς ὅπου εἶναι ἐπιπλοαστημένα τὰ ἀγγειοπλαστικὰ ἐργαστήρια καὶ μικραὶ ποσότητες ἔρχονται ἀπὸ τὴν περιοχὴν τῆς Χαλκίδος. Αἱ μέθοδοι ἐργασίας καὶ αἱ ἐγκαταστάσεις ἀπενεργήθησαν καὶ εἰς τινὰς περιπτώσεις πρωτόγονοι.¹¹ Ποδοκίνητος ἀγγειοπλαστικὸς τροχὸς, ὑπαίθριοι λεκάναι καθαρισμοῦ τοῦ πηλοῦ, ξύλινοι πύργοι καὶ ἀνοικτὸς κλίβανος ξύλων ἀποτελοῦν τὸν κανόνα. Εἰς ὀλόκληρον τὴν Θεσσαλίαν ὑπάρχει εἰς μόνον μικρὸς ἠλεκτρικὸς κλίβανος, δύο μηχανοκίνητοι τροχοὶ καὶ μία ἠλεκτροκίνητος πρέσσα. Ἐνταῦθα λαμβάνονται ὑπ' ὄψιν μόνον τὰ χειροτεχνικὰ χαρακτῆρος ἀγγειοπλαστικὰ ἐργαστήρια καὶ ὄχι τὰ βιοτεχνικὰ ἢ βιομηχανικὰ κεραμοποιεῖα ἅτινα κατασκευάζουν τοῦβλα, κεράμους, σελήνας καὶ εἶδη ὑγιεινῆς.

Ξυλογλυπτική. Εἰς τὰ ἀστικά κέντρα ὑπάρχουν μεμονωμένα ἐργαστήρια ἐκτελοῦνται ξυλόγλυπτα οἰκιακῆς καὶ ἐκκλησιαστικῆς χρήσεως (ἐπιπλά, κασσέλες, τέμπλα, δεσποτικούς θρόνους, εἰκονοστάσια κ.λ.π.). Τὸ τεχνικὸν ἐπίπεδον εἶναι ἱκανοποιητικόν, ἀλλὰ δὲν καλλιεργεῖται ὁ τοπικὸς ρυθμός. Κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη ἐσημεώθη εἰς μικρὰν κλίμακα ζήτησις ὑπὸ χειροτεχνῶν διακοσμητικῶν θεμάτων καὶ ἐφαρμογῶν αἰτινες παρέχονται ὑπὸ τοῦ Ε.Ο.Ε.Χ. Εἰς πολλὰ χωρία καλλιεργεῖται ἡ ποιμενικὴ ξυλογλυπτικὴ, τῆς ὁποίας τὰ προϊόντα εἶναι γκλίτσες, ρόκες, κουτάλια καὶ ἄλλα μικρὰ ἀντικείμενα, μὲ ἔντονον τοπικὸν χρῶμα καὶ γνήσιον πρωτογονισμὸν ἀντιλήψεως. Ταῦτα προτιμῶνται ὑπὸ ποσοστοῦ ξένων ὠρισμένης αἰσθητικῆς τοποθετήσεως. Ἡ ποιμενικὴ ξυλογλυπτικὴ δύναται, διὰ καταλλήλου καθοδηγήσεως καὶ ὀργανώσεως τῆς ἐμπορίας, νὰ ἐξελιχθῆ εἰς συμπληρωματικὴν ἀπασχόλησιν ἱκανοῦ ἀριθμοῦ ἀνδρῶν τῶν κτηνοτροφικῶν περιοχῶν. Εἰς τὸ Χειροτεχνικὸν Τμῆμα τῆς Δασοτεχνικῆς Σχολῆς Καλαμπάκας διεμορφώθησαν λίαν ἀξιόλογοι μορφαὶ ἀντικειμένων χρήσεως, ξυλογλύπτων καὶ μικρῶν κατασκευῶν μὲ δόγες, καὶ ἐξεπαιδεύθη ἀριθμὸς νέων εἰς τὴν κατασκευὴν των. Δὲν ἐπιτεύχθη, ὅμως, ἡ διοχέτευσις τῶν προϊόντων εἰς τὴν τὴν κατανάλωσιν, παρὰ τὰ ἀναμφισβήτητα πλεονεκτήματά των, καὶ ἡ ὅλη δραστηριότης εὐρίσκεται ἐν ὑφέσει.

Μεταλλοπλαστική. Ὀλίγα μεμονωμένα ἐργαστήρια εἰς Βόλον, Κανάλια Βόλου, Λάρισαν, Τρίκαλα, Καρδίτσαν καὶ ἀλλαχοῦ. Κατεργάζονται κυρίως τὸν χαλκόν. Πολλὰ ἐξ αὐτῶν, τὰ ὁποῖα παρήγαγον μέχρι σήμερον ἀποκλειστικῶς εἶδη μαγειρικῆς, ἐτράπησαν πρὸς τὴν κατασκευὴν εἰδῶν κοσμήσεως καὶ ἀντικειμένων συγχρόνου χρήσεως, λόγω περιορισμοῦ τῶν ἀρχικῶν τῶν ἐργασιῶν συνεπεία τῆς ἐπεκτάσεως τῆς χρήσεως τοῦ ἠλεκτρισμοῦ εἰς τὴν μαγειρικὴν καὶ τὴν εὐρείαν διάδοσιν δοχείων ἐκ πλαστικῶν ὑλῶν. Τὰ παραγόμενα εἶδη διακοσμούνται εἴτε διὰ χαράξεως εἴτε δι' ἀναγλύφων παραστάσεων, δημιουργουμένων μὲ σφυρηλάτησιν ἐπὶ τῆς ὀπισθίας πλευρᾶς. Αἱ κατασκευαστικαὶ μέθοδοι καὶ αἱ ἐγκαταστάσεις δὲν εἶναι συγχρονισμένα. Τὰ θεσσαλικά χάλκινα εἶδη δὲν στεροῦνται χάριτος, φαντασίας καὶ πρακτικότητος, ἀλλὰ δυσκόλως δύνανται νὰ γίνουν ἐξαγωγίμα δεδομένου ὅτι προσφέρονται εἰς τιμὰς αἰσθητικῶς ἀνωτέρας ἀπὸ τὰ ἀντίστοιχα εἶδη ἄλλων χωρῶν (Π.χ. κατὰ 40 — 70 τοῖς ἑκατὸν ἀκριβώτερα τῶν τοῦ Λιθάνου). Ἀπαιτεῖται λήψις σειρᾶς μέτρων πρὸς σημαντικὴν μείωσιν τῶν τιμῶν, ἥτοι ἐκσυγχρονισμὸς τῶν ἐγκαταστάσεων, μετεκπαίδευσις τῶν τεχνιτῶν καὶ μείωσις τῶν δασμολογικῶν ἐπιβαρύνσεων. Εἰς Λάρισαν ὑπάρχει ἐργαστήριον ἐπισμαλτωμένων ἔργων μεταλλοπλαστικῆς, μὲ καλὰς ἐγκαταστάσεις. Καὶ τοῦ ἐργαστηρίου αὐτοῦ τὰ εἶδη δὲν εἶναι ἐξαγωγίμα λόγω τῶν πολλῶν ἐπιβαρύνσεων. Χαρακτηριστικῶς ἀναφέρομεν ὅτι τὰ εἰσαγόμενα ὑπ' αὐτοῦ σμάλτα ἐπιβαρύνονται μὲ δασμοὺς καὶ τελωνειακὰς διατυπώσεις κατὰ 95 περίπου τοῖς ἑκατὸν ἐπὶ τῆς ἀξίας ἀγορᾶς των.

Σταμπάτα. Ἡ ἄλλοτε ἀνθοῦσα βιοτεχνία σταμπάτων εἰς Τίρναβον, φθίνουσα συνεχῶς, ἀντιπροσωπεύεται σήμερον ἀπὸ δύο μόνον ἐργαστήρια ἀπασχολοῦντα μικρὸν ἀριθμὸν ἐργαζομένων. Κατασκευάζονται τραπεζομάνδηλα, κουρτίνες, μαξηλάρια, πάντες εἰς μονόχρωμον, δίχρωμον καὶ πολύχρωμον ἐκτύπωσιν. Τὰ παραγόμενα εἶδη καταναλίσκονται κυρίως εἰς τὸ ἐσωτερικόν. Ὑπάρχει ζήτησις καὶ ἀπὸ τὸ ἐξωτερικόν (Β. Ἀμερικὴ, Αἴγυπτος, Μεξικόν) πρὸς τὴν ὁποίαν τὰ ἐργαστήρια τοῦ Τίρναβου δὲν δύνανται νὰ ἀνταποκριθῶν ἐλλείψει κεφαλαίων κινήσεως.

Καλαθοπλεκτική. Ὑπάρχουν ὀλίγα ἐργαστήρια παράγοντα, ἐκτὸς τῶν συνήθων προϊόντων ἐσωτερικῆς καταναλώσεως δι' οἰκιακὴν καὶ ἐπαγγελματικὴν χρῆσιν (καλάθια, κοφίνια, δαμιζάνες, πανέρια...) καὶ πλεκτὰ ἐπιτηλίας ὡς καὶ εἶδη ἐξαγωγίμα (τσάντες γυναικῶν, λαμπατέρ, καλαθάκια κεντήματος...). Ὡς πρῶται ὕλαι χρησιμοποιοῦνται βούρλα, ψαθί, καλάμια, βέργες καὶ λωρίδες ἢ κορδόνια πλαστικά.

Ὡς καὶ εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς παρουσίας ἐλέχθη, ἐπίσημα καὶ ἠλεγμένα στατιστικὰ στοιχεῖα δὲν ὑπάρχουν. Βάσει τῶν περιορισμένων στοιχείων τοῦ παραρτήματος Ε.Ο.Ε.Χ. Βόλου καὶ τῶν προσωπικῶν ἐκτιμήσεων τοῦ γράφοντος, ἡ χειροτεχνία ἐν Θεσσαλίᾳ παρουσιάζει, κατὰ προσέγγισιν, τὰ ἐξῆς μεγέθη:

ΚΑΤΗΓΟΡΙΑ	Ν. ΚΑΡΔΙΤΣΗΣ		Ν. ΛΑΡΙΣΗΣ		Ν. ΜΑΓΝΗΣΙΑΣ		Ν. ΤΡΙΚΑΛΩΝ		ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ
	ΕΡΓ.	ΑΤΟΜΑ	ΕΡΓ.	ΑΤΟΜΑ	ΕΡΓ.	ΑΤΟΜΑ	ΕΡΓ.	ΑΤΟΜΑ	
ΥΦΑΝΤΙΚΗ	20	600	18	500	10	100	20	800	Βλέπε ὑποσημ. α
ΤΑΠΗΤΟΥΡΓΙΑ			2	15	4	60			Βλέπε ὑποσημ. β
ΚΕΝΤΗΤΙΚΗ		30		30	1	60		20	
ΚΕΡΑΜΕΙΚΗ — ΑΓΓΕΙΟΠΛ.	35	100	5	12	12	22	5	10	
ΕΥΛΟΓΛΥΠΤΙΚΗ	2	110	4	8	5	25	3	60	Βλέπε ὑποσημ. γ
ΜΕΤΑΛΛΟΠΛΑΣΤΙΚΗ	2	5	3	10	5	20	3	10	
ΣΤΑΜΠΙΑΤΑ			2	15					
ΕΛΛΑΘΟΠΛΕΚΤΙΚΗ			3	10	3	12			
ΑΔΙΠΙΑΙ ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΕΙΣ	5	20	5	20	10	60	5	20	
ΣΥΝΟΛΑ	64	865	42	620	50	359	36	920	

α) Ὑπολογίζονται μόνον τὰ ἄνω τῶν τριῶν ἐργαλειῶν ἐργαστήρια. Οἱ ἐπιπλέοντες λαμβάνονται ὡς μία μονάς.

β) Περιλαμβάνονται καὶ αἱ ἐπιδιδόμεναι εἰς τὴν ταπισερί.

γ) Ὑπολογίζονται καὶ οἱ μεμονωμένοι τῶν χωρίων.

Ἦτοι ὑπάρχουν ἐν Θεσσαλία 2764 χειροτέχνη, κατανεμόμενοι κατὰ κατηγορίαν ὡς ἐξῆς:

Εἰς τὴν	ΥΦΑΝΤΙΚΗΝ	.....	2.000.—
»	»	ΤΑΠΗΤΟΥΡΓΙΑΝ	..... 75.—
»	»	ΚΕΝΤΗΤΙΚΗΝ	..... 140.—
»	»	ΚΕΡΑΜΕΙΚΗΝ	..... 144.—
»	»	ΕΥΛΟΓΛΥΠΤΙΚΗΝ	..... 203.—
»	»	ΜΕΤΑΛΛΟΠΛΑΣΤΙΚΗΝ	..... 45.—
»	»	ΣΤΑΜΠΑΤΑ	..... 15.—
»	»	ΚΑΛΑΘΟΠΛΕΚΤΙΚΗΝ	..... 22.—
»	»	ΛΟΙΠΑΣ ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΕΙΣ	..... 120.—
Σύνολον			..... 2.764

Δύσκολος εἶναι ὁ καθορισμὸς τοῦ συνολικοῦ ὕψους τῆς ἐτησίας χειροτεχνικῆς παραγωγῆς. Θὰ ἐπιχειρήσωμεν ἓνα κατὰ συμπερασμὸν ὑπολογισμὸν, ἐν γνώσει τῶν κινδύνων τοῦ περικλείει οὗτος. Δεδομένου ὅτι κατὰ μέσον ὄρον ἕκαστος χειροτέχνης παράγει ἡμερησίως προϊόντα ἀξίας 150 δραχμῶν καὶ ὁ μέσος ἐτήσιος ἀριθμὸς τῶν ἡμερῶν ἀπασχολήσεώς του εἶναι 250, τὸ ἐτήσιον χειροτεχνικὸν εἰσόδημα τῆς Θεσσαλίας ἀνέρχεται εἰς δραχμὰς 103.650.000, ἦτοι: Ἄτομα 2764 X 250 ἡμέρας = 691.000 ἡμέραι X 150 δραχμὰς ἡμερησίως = 103.650.000.

Εἰς τὴν ἐκτίμησιν τῆς ἀξίας τῶν παραγομένων ἡμερησίως χειροτεχνημάτων κατ' ἄτομον ἐλήφθη ὑπ' ὄψιν καὶ τὸ γεγονός ὅτι δὲν ὑφίσταται ἐν Θεσσαλίᾳ ἀνεπτυγμένη κατεργασία πολυτίμων μετάλλων ἢ ἄλλων βαρυτίμων ὑλῶν.

ΧΕΙΡΟΤΕΧΝΙΚΑΙ ΣΧΟΛΑΙ

Ἡ λειτουργία Χειροτεχνικῶν Σχολῶν εἶναι σπουδαῖος παράγων ἀναπτύξεως τῆς χειροτεχνίας, διότι προετοιμάζει τεχνίτας ὑψηλοῦ τεχνικοῦ καὶ αἰσθητικοῦ ἐπιπέδου καὶ ἰδίᾳ ἐπὶ ἐξαγωγίμων εἰδῶν. Πλὴν τῆς ἀρτίας τεχνικῆς κατάρτισεως καὶ τῆς ἐξοικειώσεως τῶν μαθητῶν μὲ τὰς συγχρόνους μεθόδους χειροτεχνικῆς παραγωγῆς, βασικὴ προϋπόθεσις ἐπιτυχίας εἶναι καὶ ἡ καλλιέργεια τῆς καλαισθησίας των καὶ ἡ ἀνασύνδεσις μὲ τὴν ἑλληνικὴν παράδοσιν. Πρὸς τοῦτο δεόν ὅπως ἡ τεχνικὴ διδασκαλία συμπληρῶνεται μὲ μαθήματα ἐλευθέρου καὶ διακοσμητικοῦ σχεδίου καὶ μὲ ἀπλουστευμένην διδασκαλίαν ἱστορίας τῆς Τέχνης γενικῶς, καὶ τῆς ἑλληνικῆς λαϊκῆς τέχνης εἰδικώτερον, ὡς καὶ μὲ στοιχεῖα μορφολογίας, πάντοτε κατὰ τρόπον ἐποπτικόν, εἴτε διὰ φωτεινῶν προβολῶν εἴτε δι' ἐπιδείξεως εἰκόνων καὶ ἀντικειμένων. Τοῦτο ἐφαρμόζεται ἐν Θεσσαλίᾳ μόνον εἰς τὰς Σχολὰς τοῦ Ἐθνικοῦ Ὄργανισμοῦ Ἑλληνικῆς Χειροτεχνίας (Ε.Ο.Ε.Χ.) μὲ καλὰ ἀποτελέσματα. Πρόβλημα ὄλων τῶν χειροτεχνικῶν Σχολῶν εἶναι ἢ ἐν τῷ χωρίῳ ἢ τῇ κωμοπόλει ἐγκατάστασις τῶν ἀποφοίτων πρὸς ἀσκήσιν τοῦ ἐπαγγέλματός των. Οἱ πλείστοι ἐξ αὐτῶν ἀπορροφῶνται ἀπὸ βιομηχανίας καὶ ἐπιχειρήσεις τῆς Πρωτευούσης ἢ

τρέπονται πρὸς ἄλλα ἐπαγγέλματα. Τοῦτο ἰσχύει κυρίως διὰ τοὺς ἄνδρας. Πρὸς τοῦτο δέον ὅπως θεσπισθοῦν κίνητρα παραμονῆς των εἰς τὴν ὕπαιθρον. Καθ' ἡμᾶς ταῦτα εἶναι ἡ παροχὴ δωρεὰν ἢ ὑπὸ εὐνοϊκοῦς ὄρους τῶν μέσων παραγωγῆς, ἡ συγκρότησις μικρῶν συνεργατικῶν πρὸς περιορισμὸν τῶν γενησῶν δαπανῶν, αἱ τοπικαὶ ἐκθέσεις μετ' ὑπολογίσιμα βραβεῖα καὶ ἡ ὀργάνωσις τῆς ἐμπορίας. Αἱ λειτουργοῦσαι σήμερον Χειροτεχνικαὶ Σχολαὶ ἐν Θεσσαλίᾳ εἶναι αἱ ἀκόλουθοι:

1. Σχολὴ Ταπητουργίας ἐν Ζαγορά (Ἑλληνικοῦ Ταπητουργικοῦ Ὄργανισμοῦ). Φοιτοὺν 30.
2. Σχολὴ Ταπητουργίας ἐν Μακρινίτση (Ἑλληνικοῦ Ταπητουργικοῦ Ὄργανισμοῦ). Φοιτοὺν 6.
3. Σχολὴ Ταπητουργίας ἐν Πορταριά (Βασιλικῆς Προνοίας). Φοιτοὺν 5.
4. Σπουδαστήριον Ξυλογλυπτικῆς ἐν Βόλῳ (Παραρτήματος Ε.Ο.Ε.Χ.). Φοιτοὺν 15.
5. Σχολὴ Ταπισερῶν ἐν Νεοχωρίῳ Πηλίου (Πρωτοβ. Βέρας Μυτιληναίου). Φοιτοὺν 8. 12
6. Φροντιστήριον Διακοσμήσεως Κεραμεικῆς ἐν Βόλῳ (Παραρτήματος Ε.Ο.Ε.Χ.). Φοιτοὺν 8.
7. Χειροτεχνικὸν Τμῆμα Δασοτεχνικῆς Σχολῆς Καλαμπάκας (Ἐπιτελεῖο Γεωργίας). Φοιτοὺν 11.
8. Σχολὴ Ὑφαντικῆς ἐν Ἀμπελακίῳ (Κληροδότημα Ἀλεξίου Ἀλεβίζου). Φοιτοὺν 6.
9. Σχολὴ Ὑφαντικῆς ἐν Ραψάνῃ (Κας Κασιμάτη). Φοιτοὺν 30.
10. Ἐργαστήριον κεραμεικῆς εἰς Παιδόπολιν «Ἁγία Σοφία» Ἀγριάς Βόλου. Φοιτοὺν 5.
11. Σχολὴ Ταπητουργίας ἐν Εὐξεινουπόλει (Ἑλληνικοῦ Ταπητουργικοῦ Ὄργανισμοῦ). Φοιτοὺν 12.
12. Σχολὴ Ταπητουργίας ἐν Λιβαδίῳ Ὀλύμπου (Βασιλικῆς Προνοίας). Φοιτοὺν 5.
13. Σχολὴ Ταπητουργίας ἐν Τσαριτσάνῃ (Ἑλληνικοῦ Ταπητουργικοῦ Ὄργανισμοῦ). Φοιτοὺν 10.
14. Σχολὴ Ὑφαντικῆς ἐν Βόλῳ (Λύκειον Ἑλληνίδων). Φοιτοὺν 6.
15. Χειροτεχνικὴ Σχολὴ Κορασίδων (Μονὴ Βυτουμά). Φοιτοὺν 18.

Εἰς τὴν ἑκπαιδευτικὴν προσπάθειαν δέον νὰ ἐνταχθῇ καὶ τὸ ἔργον τῶν διδασκαλικῶν οικοκυρικῆς τοῦ Προγράμματος Γεωργικῶν Ἐφαρμογῶν.

ΠΡΟΫΠΟΘΕΣΕΙΣ ΑΝΑΠΤΥΞΕΩΣ

Προκειμένου νὰ ἐξετάσωμεν τὰς δυνατότητας ἀναπτύξεως τῆς χειροτεχνίας ἐν Θεσσαλίᾳ, κρίνομεν σκόπιμον νὰ σκιαγραφήσωμεν τοὺς παράγοντας θετικοὺς καὶ ἀρνητικοὺς, οἱ ὅποιοι προδιαγράφουν τὸ μέγεθος τῆς δυνατῆς ἀναπτύξεως καὶ καθορίζουν τὰ μέσα καὶ τὰς μεθόδους αἵτινες δέον νὰ ἐφαρμοσθῶν.

Θετικοὶ παράγοντες :

A. Ἡ ὕπαρξις πλούτου μορφῶν τῆς λαϊκῆς τέχνης παλαιότερων ἐποχῶν. Εἰς κάθε γωνίαν τῆς θεσσαλικῆς γῆς ζωγραφίαι, ξυλόγλυπτα, λιθόγλυπτα, ὕφαντά, κεντήματα, κεραμικά, χάλκινα σκεύη, περιέχουν θησαυρὸν ποικίλων διακοσμητικῶν θεμάτων, σχημάτων, χρωματικῶν συνδυασμῶν καὶ τεχνικῶν. Διὰ τῆς καταλλήλου προσαρμογῆς αὐτῶν εἰς συγχρόνους χρήσεις εἶναι δυνατόν νὰ δημιουργηθῇ χειροτεχνία τοπικοῦ ὕφους, στοιχείου ὅπερ ἀποτελεῖ σημαντικὸν παράγοντα ζητήσεως. Τὸ ἔργον φαίνεται ἀπλοῦν, ἀλλὰ ἄνευ σοβαρῶς καὶ ὑπευθύνου ἀντιμετωπίσεώς του δύναται νὰ συντελέσῃ εἰς τὴν παραμόρφωσιν τοῦ τοπικοῦ ὕφους. Ἐν πρώτοις δὲν εἶναι δυνατὴ ἡ ὑφ' ἐκάστου χειροτέχνου ἔρευνα πρὸς συλλογὴν τῶν μορφῶν. Ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν ἀπίθανον περίπτωσιν τοῦ θὰ ἐπεχειρεῖτο αὕτη, ὑπάρχει κολῆ ἀμφιβολιῶν ὡς πρὸς τὴν ἐπιτυχίαν τῆς προσπάθειάς του, ἐὰν δηλαδὴ, συνέλεξε τὰ γνήσια στοιχεία ἢ ὅσα τοῦ ἔκαμον ἐντύπωσιν. Ἐπικίνδυνος ἐπίσης εἶναι ἡ μεταφορὰ ἐνὸς διακοσμητικοῦ θέματος ἀπὸ μιᾶς ὕλης εἰς ἄλλην διότι κάθε ὕλη (ξύλον, πέτρα, ὕφασμα, κέντημα) ἔχει ὠρισμένας δυνατότητας πρὸς τὰς ὁποίας διὰ τῆς παραδόσεως προσαρμόζεται ἕκαστον διακοσμητικὸν θέμα — καὶ τὰς ἀξιοποιεῖ. Ἀφ' ἑτέρου καὶ ἐπὶ τοῦ ἰδίου εἴδους (π.χ. τὸ κέντημα) ἡ ἐκάστοτε χρησιμοποιουμένη τεχνικὴ (σταυροβελονιά, ριζοβελονιά κ.λ.π.) διαμορφώνει κατ' ἴδιον τρόπον τὰ διακοσμητικὰ θέματα.¹³ Καὶ ἐὰν μορφωμένοι κεραμισταὶ περιέπεσαν εἰς τὸ σφάλμα νὰ μεταφέρουν αὐτοῦσια θέματα νησιωτικῶν κεντημάτων εἰς κεραμικάς ἐπιφανείας, εἶναι πολὺ πιθανότερον νὰ κάμουν παρόμοια λάθη χειροτέχνοι οἱ ὁποῖοι οὔτε αἰσθητικὴν καλλιέργειαν ἔχουν, οὔτε εἶναι φορεῖς ζωντανῆς παραδόσεως, ὅπως συνέβαινε μὲ τοὺς ὁμοτέχνους των παρελθουσῶν ἐποχῶν. Ἐκτὸς αὐτοῦ, ἐκάστη διακόσμησις διαμορφώνεται βάσει συγκεκριμένου σχήματος τὸ ὁποῖον κοσμεῖ. Τονίζει τὴν φορὰν του, ἀκολουθεῖ τὴν κίνησιν τῶν γραμμῶν του, τὸ ἐξυπηρετεῖ καλαισθητικῶς. Συνεπῶς ἡ ἀπαράλλακτος μεταφορὰ του εἰς ἄλλου σχήματος ἀντικείμενον καθιστᾷ αἰσθητικῶς ἀδικαιολόγητον τὴν τῆς αὐτῆς διαμόρφωσίν του καὶ οὕτω, ἡ αὐτὴ διακόσμησις εἶναι δυνατόν νὰ εἶναι καὶ ὠραία, ἐφ' ὅσον εἶναι ὀρθῶς τοποθετημένη, καὶ ἄσχημος, ὅταν κακῶς τοποθετηθῇ. Τὸ πρόβλημα καθίσταται ὀξύτερον ὅταν πρόκειται περὶ νέων ἀντικειμένων, σημερινῆς χρήσεως, πρὸς τὰ ὁποῖα εἶναι ὑποχρεωμένη νὰ στραφῇ ἡ χειροτεχνία διὰ νὰ καταστή διώσιμος. Εἶναι, λοιπὸν σκόπιμον, ὅπως ἐκδωθοῦν πολλὰ λευκώματα μὲ ἑλληνικὰ θέματα καὶ συγχρόνως ὅπως χειραγωγηθοῦν οἱ τεχνῖται εἰς τὴν ἐφαρμογὴν αὐτῶν. Εἶναι βέβαιον, καὶ τὸ ἀπέδειξεν ἡ μικρὰ σχετικῶς πείρα, ὅτι ὅταν ἓνα εἶδος ἀρχίσῃ νὰ καλλιεργῆται, οἱ χειροτέχνοι θὰ ἐπιφέρουν βαθμιαίως ἀλλαγὰς καὶ τελειοποιήσεις καί, χειραφετημένοι πλέον, θὰ προχωρήσουν εἰς νέας δημιουργίας, βασιζομένης εἰς τὴν κτηθεῖσαν πείραν καὶ τὸ διαμορφωθὲν ὕφος — αὐτὸ εἶναι ἤδη ἀρχομένη π α ρ ἄ δ ο σ ι ς .

B. Ἡ ἀφθονία ἐπιτοπίων πρώτων ὕλων ἤτοι ξύλου ἐλαίας διὰ τὰ τορνευτὰ ξύλινα εἶδη, ξύλου ὄξυδᾶς καὶ καρυδιᾶς διὰ τὰ ξυλόγλυπτα, ἐρίου διὰ τὰ ὕφαντά, ἀργιλωδῶν χωμάτων διὰ τὰ κεραμικά, ψάθης, καλάμων κ.λ.π. Ἡ προτίμησις εἰς τὰς πρώτας ὕλας τὰς ὁποίας προσφέρει ὁ τόπος εἶναι αὐτόνοητος καὶ ἐπιθυμητὴ ἀπὸ πάσης πλευρᾶς, τεχνικῆς καὶ οικονομικῆς. Ἐν τούτοις ἡ ἀνάγκη ἐπιβάλλει τὴν χρήσιν καὶ ἔξωθεν εἰσαγομένων πρώτων ὕλων, εἴτε διὰ τὴν διακόσμησιν (σμάλτα, πυροχρώματα κ.λ.π.) εἴτε διὰ πρόσμειξιν μὲ ἐπιτοπίους πρώτας ὕλας πρὸς βελτίωσιν τῆς ποιότητος (ἔρια Αὐστραλίας διὰ τὰς φλοκάτας, καολίνη διὰ τὰ «λιπαρά» χρώματα κεραμικῆς...).

Γ. Ἡ πείρα τῶν τεχνιτῶν καὶ ἡ προσαρμοστικότητα αὐτῶν εἰς τὰς νέας κατασκευαστικὰς μεθόδους. Ἡ χρῆσις μηχανικῶν μέσων καὶ ὁ ἐκσυγχρονισμὸς τῶν κατασκευαστικῶν μεθόδων εἶναι παράγοντες πολὺτιμοι, ἀλλὰ μέχρι τοῦ σημείου καθ' ὃ δὲν ἀλλοιώνεται ὁ χαρακτῆρ τοῦ χειροτεχνήματος.¹⁴ Ἡ μορφή ἐνὸς ἀντικειμένου εἶναι συμφυῆς μὲ τὴν διαδικασίαν τῆς κατασκευῆς του. Ἐν τούτοις ἡ κατασκευὴ ἐνὸς χειροτεχνήματος μὲ τὰς παλαιὰς μεθόδους ἀναδιβάλλει τὸ κόστος παραγωγῆς εἰς βαθμὸν καθιστῶντα αὐτὸ μὴ ἐμπορεύσιμον. Ἡ βαφή π.χ. τοῦ ἐρίου μὲ φυτικὰς ὕλας ἀπαιτεῖ συνεχῆ διαδικασίαν τριῶν ἢ τεσσάρων εἰκοσιτετραῶρων, ἐνῶ ἡ διὰ καλῶν χημικῶν χρωστικῶν οὐσιῶν ἐπιτυγχάνεται ἐντὸς ὀλίγων ὥρων. Εἰς ἄλλας περιπτώσεις, ὅπως π.χ. τὸ πρεσσάρισμα τῶν ἐκτύπων διακοσμῆσεων εἰς χάλκινα ἀντικείμενα, ἀφαιρεῖ τελείως τὴν γοητείαν τοῦ χειροτεχνήματος. Δι' αὐτὸ δὲν εἶναι δυνατὴ ἡ θέσπισις ἐνὸς γενικοῦ κανόνος, ἀλλὰ τὸ θέμα δεόν νὰ ἀντιμετωπίζεται κατὰ περιπτώσεις, ἀναλόγως τῶν εἰδικῶν συνθηκῶν ἐκάστης.

Δ. Ἡ μονοκαλλιέργεια εἰς πλεῖστα διαμερίσματα τῆς Θεσσαλίας, ἀφίπνεο εὐρέα περιθώρια χρόνου εἰς τοὺς πληθυσμούς. Οὕτω ἡ σιτοκαλλιέργεια ἀπαιτεῖ ὀλίγας ἡμέρας σπορᾶς τῷ Φθινόπωρον καὶ ὀλίγας τὸ Θέρος διὰ τὸν θερισμὸν ἴδια μετὰ τὴν εἰς εὐρείαν κλίμακα χρησιμοποίησιν ἑλκυστήρων, σπαστικῶν μηχανῶν καὶ θεριζοαλωνιστικῶν συγκροτημάτων. Τὸ αὐτὸ ἰσχύει καὶ διὰ τὴν ἐλαιοκαλλιέργειαν καί, εἰς μικρότερον βαθμὸν, διὰ τὰς τελευταίας εἰσαχθείσας καλλιέργειας ὡς π.χ. τεύτλων διὰ τὸ ἐργαστάσιον Ζαχάρου. Συνέπεια τῆς μονοκαλλιέργειας εἶναι καὶ ἡ ἀστάθεια καὶ ἀνεπάρκεια τοῦ γεωργικοῦ εἰσοδήματος, τὸ ὁποῖον δύναται νὰ ἐνισχυθῇ καὶ νὰ σταθεροποιηθῇ διὰ τῆς χειροτεχνικῆς ἀπασχολήσεως.

Ε. Ὁ ὀδικὸς ἀποκλεισμὸς ὄρεινῶν χωρίων καθ' ὅλον τὸν χειμῶνα, παρῶν τὴν δυνατότητα τῆς εἰς μεγάλην κλίμακα καὶ μὲ εὐρέα χρονικὰ ὄρια ἀσκήσεως τῆς οἰκιακῆς χειροτεχνίας. Δὲν παραβλέπομεν, βεβαίως, τὰ τεράστια ὀργανωτικὰ καὶ οἰκονομικὰ προβλήματα τὰ ὁποῖα ὑφίστανται ἀπὸ ἀπόφωτος ἐφοδιασμὸν μὲ πρώτας ὕλας, παρακολουθήσεως τῆς ἐργασίας καὶ ἐμπορίας τῶν προϊόντων. Ἀλλὰ ἡ ραγδαία ἐρήμωσις τῶν ὄρεινῶν χωρίων καὶ ἡ ἀμαθὴς μετανάστευσις εἰς τὸ Ἐξωτερικὸν δικαιολογοῦν τὴν λήψιν τῶν ἀνωτέρω μέτρων.

ΣΤ. Ἡ τουριστικὴ κίνησις ὄρισμένων περιοχῶν (Μετέωρα, Πήλιον, Τέμνη καὶ ἡ ἀσφαλὴς προοπτικὴ τουριστικῆς ἀναπτύξεως ἐτέρων (Λίμνη Μέγροθα, Στόμιον, Ἁγιοκάμπος, Πλαταμῶν) παρέχουσαι τὴν δυνατότητα ἐπιτοπίου διαθέσεως μέρους τῆς χειροτεχνικῆς παραγωγῆς εἴτε ὑπὸ τῶν ἰδίων τῶν χειροτεχνῶν εἴτε ὑπὸ συγγενικῶν τῶν προσώπων. Τὸ ἐκ τῆς τοιαύτης πωλητικῆς ποσοστὸν κέρθους τοῦ χειροτέχνου εἶναι πολλαπλάσιον δεδομένου ὅτι τὰ χειροτεχνήματα φθάνουν εἰς τὴν κατανάλωσιν τῶν μεγάλων ἀστικῶν κέντρων ἀκριβέστερα 80 — 300 τοῖς ἑκατὸν λόγω τῶν σοβαρῶν ἐπιβαρύνσεων τῶν ἐμπορίων (μεγάλα ἐνοίκια, μισθοὶ προσωπικοῦ, ἀσφαλίστικὰ ταμεία, φόροι, διαφημίσεις κ.λπ.).

Ἄμεση καὶ παράγοντες :

Α. Ἡ διασπορὰ ὁμοειδῶν δραστηριοτήτων εἰς ὅλην τὴν ἑκτασίαν τῆς Θεσσαλίας, καθιστῶσα δύσκολον τὴν εἰς εὐρείαν κλίμακα ἀνάθεσιν καὶ παρακολούθησιν μεγάλων παραγγελιῶν, δαπανηρὰν τὴν ἐμπορίαν τῶν προϊόντων καὶ ἀποβλημάτων τῶν ἐφοδιασμῶν μὲ μὴ ἐπιτοπίους πρώτας ὕλας καὶ ὑλι-

κά μεταποιήσεως. Ἐπίσης δυσχεραίνει τὴν ἴδρυσιν μεγάλων μονάδων βασι-
κῆς προετοιμασίας τῶν πρώτων ὑλῶν (λαναριστήρια, βαφεία, ἐργοστάσια μά-
ζης κ.λ.π.).

Β. Τὸ κατ' ἀνάγκην χαμηλότερον εἰσόδημα τῶν χειροτεχνῶν ἀπὸ τὰς
ἀποδοχὰς τῶν ἐργαζομένων εἰς βιομηχανίας τῶν τεχνολογικῶς ἐξελιγμένων
χωρῶν. Τοῦτο συνδυαζόμενον μὲ τὰς περιορισμένας δυνατότητας μορφώσεως
καὶ ψυχαγωγίας εἰς τὰ χωρία, καθιστᾷ δυσχερῆ τὸν ρόλον τῆς χειροτεχνίας ὡς
φραγμοῦ εἰς τὸ μεταναστευτικὸν ρεῦμα. Τὸ πρόβλημα τοῦ χαμηλοῦ εἰσοδή-
ματος τῶν ἐλλήνων χειροτεχνῶν καθίσταται ὀξύτερον λόγῳ τῶν λίαν περιορι-
σμένων ἀποδοχῶν τῶν ὁμοτέχνων τῶν εἰς χώρας συναγωνιζομένας τὴν Ἑλλάδα
εἰς τὴν διεθνή ἀγορὰν (Μαρόκον, Ἰαπωνία, Λίβανος).

Γ. Ἡ ἔλλειψις τεχνικοῦ ἐξοπλισμοῦ διὰ τὰς προπαρασκευαστικὰς ἐργα-
σίας μὲ ἀποτέλεσμα τὴν αὔξησιν τοῦ κόστους παραγωγῆς, δεδομένου ὅτι εἰς
τὴν χειροτεχνίαν ὁ συντελεστὴς «ἐργασία» εἶναι κατὰ βάσιν καθοριστικὸς τῆς
τιμῆς τοῦ προϊόντος.

Δ. Ἡ ἔλλειψις ὀργανωμένης ἐμπορίας τῶν χειροτεχνικῶν προϊόντων.
Καὶ εἶναι μὲν ὀρθὸς κατὰ βάσιν ὁ ὀρισμὸς τοῦ χειροτέχνου, ὅπως τὸν τοποθε-
τεῖ εἰς τὸ εἰσαγωγικὸν κείμενον ὁ Διευθυντὴς τῆς Υ.Π.Α.Θ. κ. Διονύσιος Μαγ-
κλιθέρας, ἀλλὰ ὑπάρχουν καὶ ἐξαιρέσεις εἰς κάθε κανόνα, ὅπως συμβαίνει μὲ
τὰς εἰδικὰς συνθήκας τῶν ὄρεινῶν θεσσαλικῶν περιοχῶν, ὅπου ἡ διάθεσις —
κατανάλωσις γίνεται πολλὰς ἑκατοντάδας χιλιομέτρων μακρὰν τοῦ τόπου πα-
ραγωγῆς καὶ εἰς περιβάλλον μὴ οἰκεῖον εἰς τὸν χωρικὸν χειροτέχνην.

ΓΕΝΙΚΑΙ ΑΡΧΑΙ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΟΣ ΑΝΑΠΤΥΞΕΩΣ

Βάσει τῶν ἀνωτέρω προϋποθέσεων, ὁ προγραμματισμὸς τῆς χειροτεχνι-
κῆς ἀναπτύξεως δέον ὅπως ἀποβλέπει εἰς τὴν ἀξιοποίησιν τῶν θετικῶν παρα-
γόντων καὶ τὴν ἐξουδετέρωσιν τῶν ἀρνητικῶν. Ἐάν, ὡς πιστεύομεν, αἱ διαπι-
στώσεις μας δὲν εὐρίσκονται πολὺ μακρὰν τῆς πραγματικότητος, τότε αὐταὶ
αὐταὶ ὀδηγοῦν εἰς τὴν διαγραφὴν τῶν γενικῶν ἀρχῶν ἐπὶ τῶν ὁποίων δέον νὰ
βασισθῇ ὁ προγραμματισμὸς τῆς ἀναπτύξεως ἐν Θεσσαλίᾳ. Καὶ εἶναι, κατὰ
τὴν γνώμην μας αἱ ἀκόλουθοι:

Α. Νὰ ἀποτυπωθοῦν, νὰ καταταγοῦν καὶ νὰ δημοσιευθοῦν αἱ γνήσιαι
παραδοσιακαὶ μορφαὶ διὰ νὰ ἀποτελέσουν τὴν σταθερὰν βάσιν δημιουργίας
νέων μορφῶν.¹⁵

Β. Ἡ πάσης φύσεως προστασία νὰ παρέχεται μόνον εἰς τὰ εἶδη ἐκεῖνα
τὰ ὁποῖα εὐρίσκονται εἰς ἱκανοποιητικὸν ἐπίπεδον ἀπὸ ἀπόψεως μορφῆς, κα-
τεργασίας καὶ ποιότητος ὑλικῶν.

Γ. Νὰ χωρισθῇ ἡ Θεσσαλία εἰς τομεῖς, εἰς ἕκαστον τῶν ὁποίων θὰ ἐπι-
διωχθῇ ἡ ἀνάπτυξις ἐνὸς ἢ δύο τομέων τῆς χειροτεχνίας, βάσει τῶν ἀνθρωπί-
νων καὶ ὑλικῶν προϋποθέσεων ἐκάστης περιοχῆς.

Δ. Νὰ δημιουργηθοῦν κατὰ περιοχὰς μεγάλαι μονάδες βασικῆς κατερ-
γασίας τῶν πρώτων ὑλῶν, βάσει τοῦ καθορισθέντος χειροτεχνικοῦ τομέως, ὡς
ἢ προηγουμένη παράγραφος.

Ε. Νὰ ἐφοδιασθοῦν οἱ χειροτέχναι μὲ τὰ ἀναγκαῖα ἐργαλεῖα καὶ μηχανή-

ματα πρὸς ἀσκήσιν τῆς τέχνης των καὶ νὰ διδαχθῶν συγχρονισμένας μεθόδους παραγωγῆς, εἰς βαθμὸν μὴ ἀλλοιοῦντα τὸ ὕφος τοῦ χειροτεχνήματος.

ΔΤ. Νὰ ἐπιδιωχθῇ ἡ συνεργατικὴ ἢ συνεταιριστικὴ ὀργάνωσις τῶν χειροτεχνῶν κατὰ χωρίον καὶ εἶδος.

Ζ. Νὰ ἀναπτυχθῶν αἱ ὑπάρχουσαι χειροτεχνικαὶ Σχολαὶ καὶ νὰ δημιουργηθῶν νέα, ὅπου αἱ ἀνάγκαι τὸ ἐπιβάλλουν.

Η. Νὰ χρηματοδοτηθῶν ὑπὸ εὐμενεῖς ὄρους ἔμποροι ἐπιθυμοῦντες νὰ ἀσχοληθῶν μὲ τὴν ἐμπορίαν χειροτεχνημάτων. Οὗτοι, λόγῳ τῶν συχνῶν ἐπισφῶν μὲ τοὺς χειροτέχνους, δεόν ὅπως ἀναλάβουν καὶ τὴν ἐμπορίαν εἰδῶν ἠρησίων εἰς τὴν ἀσκήσιν τοῦ ἐπαγγέλματος τοῦ προμηθευτοῦ των χειροτέχνου.

Ἐπὶ τῶν ἀνωτέρῳ ἔχομεν νὰ παρατηρήσωμεν ὅτι ὁ χωρισμὸς τῆς Θεσσαλίας εἰς τομεῖς ἀναπτύξεως ὀρισμένων μορφῶν τῆς χειροτεχνίας δὲν σημαίνει τὴν κατ' ἀνάγκην στραγγαλισμὸν ὑπαρχουσῶν μικρῶν δραστηριοτήτων, μὴ ὑπαγομένων εἰς τοὺς καθορισθέντας τομεῖς.

ΠΕΝΤΑΕΤΕΣ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΑΝΑΠΤΥΞΕΩΣ

Ἡ ἐφαρμογὴ τῶν ἀνωτέρῳ γενικῶν ἀρχῶν συνεπάγεται τὴν λήψιν σειρᾶς συγκεκριμένων μέτρων, τὰ ὁποῖα δύνανται νὰ κλιμακωθῶν ἐντὸς πενταετίας. Φυσιολογικὸς φορμὸς τῆς ὅλης προσπάθειάς εἶναι ὁ Ἐθνικὸς Ὄργανισμὸς Ἑλληνικῆς Χειροτεχνίας ἐν συνεργασίᾳ μεθ' ὅλων τῶν ἀρμοδίων Ὑπηρεσιῶν καὶ Ὄργανισμῶν, τῆς Ὑπηρεσίας Περιφερειακῆς Ἀναπτύξεως Θεσσαλίας ἀσκήσιν τὴν συντονισμὸν τῶν ἐνεργειῶν. Τὰ μέτρα ταῦτα εἶναι:

Α. Χωρισμὸς τῆς Θεσσαλας εἰς τοὺς κάτωθι βασικοὺς τομεῖς χειροτεχνίας ἀναπτύξεως:

Αὐτικὴ Θεσσαλία, φλοκάτες καὶ ὕφαντὰ κτυπητὰ εἰς νεροπηρμῆς. Εἰδικότερον ὁ Νομὸς Καρδίτσης καὶ τῆς ἀγγειοπλαστικῆς, ἡ περιοχὴ Κωσμημῶνας τῆς ξυλοσκαλιστικῆς καὶ ἡ περιοχὴ Πύλης Τρικάλων τῆς ξυλογλυπτικῆς ποικιλικῶν ὕφους.

Ἀνατολικὴ ὄρεινὴ Θεσσαλία, ὕφαντὰ «κεντητὰ σπὸν βαυκαλιῶν. Εἰδικότερον ὁ Νομὸς Μαγνησίας καὶ τῆς κεραμεικῆς ὡς καὶ τῆς λιπτοβελανιδιῆς, ἀκκλησιαστικῆς καὶ κοσμικῆς. Ἡ πόλις τοῦ Βόλου καὶ τῆς καθυθαλασσικῆς. Ἡ πόλις τῆς Λαρίσης καὶ τῆς μεταλλοτεχνίας.

Β. Επιβολὴ ὑποχρεωτικοῦ ἐλέγχου ἐπὶ πάντων τῶν ἐξαγομένων χειροτεχνημάτων, ὅπως ἐγένετο διὰ τὰς φλοκάτας μὲ τὴν ὑπ' ἀριθ. 17436)22.4.66 ἐπιθῆ Ἀπόφασιν τῶν Ὑπουργῶν Ἐμπορίου, Οἰκονομικῶν καὶ Βιομηχανίας ἐπιθῆ διασφαλίσεως τῆς ποιότητος τῶν ἐξαγομένων χειροποίητων φλοκάτων». Θετικὸς ἐν ἀρκειμένῳ ὁ ἔλεγχος εἶναι εὐχερῆς διότι πρόκειται περὶ ἐνιαίου εἴδους. Ἐλέγχος ἐπὶ παντοειδῶν ἔργων εἶναι, προφανῶς, ἀπείρως δυσκολώτερος, κυρίως ἀπὸ τῆς ἀπόψεως θεσπίσεως ἀντικειμενικῶν κριτηρίων, περιλαμβανόμενων ἐπιθῆς μεγάλῃν ποικιλίαν μορφῶν, τεχνικῶν καὶ ὕλων. Αἱ δυσκολίαι δὲν πρέπει νὰ ὀδηγήσων εἰς τὴν ἐγκατάλειψιν πάσης διασφαλίσεως τῆς ποιότητος τῶν ἐξαγομένων χειροτεχνημάτων καὶ νὰ ἀφεθῶν ἐλεύθερα

ἔργα δυσφημίζοντα τὴν ἑλληνικὴν χειροτεχνίαν, ἐπὶ μεγίστη ζημίᾳ τῆς ἐθνικῆς μας οἰκονομίας. Ὑπάρχουν ὠρισμένα ἀντικειμενικὰ κριτήρια διὰ τὴν ἀπαγόρευσιν τῆς ἐξαγωγῆς, ὅπως ἡ ν ω π ό τ η ς τῶν ξύλων, προκαλοῦσα μετὰ πάροδον ὀλίγου χρόνου συστολὴν καὶ ρωγμὰς, ἡ κ α κ ῆ π ο ι ό τ η ς τῶν χρωμάτων με ἀποτέλεσμα τὸν ταχὺν ἀποχρωματισμὸν καὶ τὴν διασπορὰν τῶν χρωμάτων κατὰ τὴν πλῆσιν καὶ τὸ καταφανῶς κ α κ ό τ ε χ ν ο ν καὶ ἀ κ α λ α ί σ θ η τ ο ν τῆς κατασκευῆς.

Γ. Καθιέρωσις τῆς σφραγίδος ποιότητος. Αὕτη νὰ μὴ εἶναι ὑποχρεωτικὴ ἵνα μὴ θεωρηθῆ ὡς ἀστυνόμεισις τῆς χειροτεχνίας, ἀλλὰ προαιρετικὴ. Δὲν θὰ ἀπολαύουν, ὅμως, προστάσιος παρὰ μόνον τὰ ἔχοντα σφραγίδα ποιότητος ἔργα. Ἐπὶ πλέον, ὁ ἀνειδίκευτος ἀγοραστὴς θὰ ἔχη μίαν ἐγγύησιν ποιότητος καὶ θὰ προτιμᾷ τὰ ἐσφραγισμένα ἔργα.

Δ. Δημιουργία τῶν κάτωθι χειροτεχνικῶν μονάδων αἵτινες θὰ λειτουργήσουν ἀρχικῶς ὡς κέντρα ἐκπαιδεύσεως, μετατρέπομενα βαθμηδὸν εἰς παραγωγικοὺς ὀργανισμοὺς:

Εἰς Ἀμπελάκια	χειροτεχνικὴ	μονάδα	ὕφαντικῆς
Εἰς Ραφάνην	»	»	ὕφαντικῆς
Εἰς Βόλον	»	»	ἀγγειοπλαστικῆς - κεραμικῆς
Εἰς Φανάριον	»	»	ἀγγειοπλαστικῆς

Αἱ μονάδες Ἀμπελακίων καὶ Ραφάνης θὰ πλαισιώσουν ὑφισταμένους πύρηντας δραστηριότητος.

Ε. Ἰδρυσις τῶν κάτωθι Σχολῶν:

Εἰς Μακρινίτσαν Σχολὴ Στελεχῶν Χειροτεχνίας.

Εἶναι προφανὴς ἐν Ἑλλάδι ἡ ἔλλειψις εἰδικευμένων στελεχῶν, ἱκανῶν νὰ πλαισιώσουν μίαν εὐρυτέραν προσπάθειαν ἀναπτύξεως τῆς χειροτεχνίας. Ἡ Σχολὴ Στελεχῶν Χειροτεχνίας, τῆς μορφῆς *ECOLE DE CADRE*, δὲν προορίζεται νὰ δημιουργήσῃ ἀπλῶς εἰδικούς εἰς διαφόρους τομεῖς (ὕφαντουργούς, κεραμιστάς κ.λ.π.), ἀλλὰ στελέχη κατέχοντα, πέραν τῶν εἰδικῶν γνώσεων, πλήρη εἰκόνα τῆς ἑλληνικῆς χειροτεχνίας ἀπὸ πάσης πλευρᾶς, τεχνικῆς, οἰκονομικῆς καὶ αἰσθητικῆς. Καίτοι ἡ μετάκλησις ξένων ἐμπειρογνομῶν δὲν ἔχει ἐν Ἑλλάδι καλὸν παρελθόν, νομίζομεν ὅτι θὰ ἦτο ἐποικοδομητικὴ ἢ διδασκαλίᾳ ξένων εἰδικῶν μεγάλου κύρους, ἀποκλειστικῶς εἰς τοὺς τομεῖς εἰς τοὺς ὁποίους δὲν ὑπάρχουν ἀντίστοιχοι Ἕλληνες.

Εἰς Καλογήρους Τρικάλων Σχολὴ Ξυλογλυπτικῆς

Αὕτη σκοπὸν ἔχει τὴν συνέχισιν τῆς τοπικῆς ξυλογλυπτικῆς παραδόσεως καὶ τὴν ἀξιοποίησιν τόσοσιν τοῦ ἀνθρωπίνου παράγοντος, ὅσον καὶ τῶν φυσικῶν πόρων. Θὰ περιορισθῆ εἰς εἶδη ποιμενικοῦ ὕφους, χωρὶς τοῦτο νὰ σημαίνει ὅτι δὲν θὰ προβῆ εἰς δημιουργίαν νέων μορφῶν συγχρόνου χρήσεως. Ἐπὶ πλέον θὰ πειραματισθῆ ἐπὶ τῆς δυνατότητος χρησιμοποίησεως τῶν μικρῶν ὑδατοπτώσεων ὡς κινητηρίου δυνάμεως διὰ χειροτεχνικὴν χρῆσιν, συνεχίζουσα καὶ συστηματοποιούσα παλαιότερους πειραματισμοὺς.

Ἡ ἴδρυσις τῶν ἀνωτέρω δύο Σχολῶν, ἐν συνδυασμῷ μετὰ τὴν ἀναδιοργάνωσιν καὶ συμπλήρωσιν τῶν ὑφισταμένων καὶ μετὰ τὴν λειτουργίαν τῶν τεσσάρων χειροτεχνικῶν μονάδων ἀρχικῶς ὡς κέντρων ἐκπαιδεύσεως, καλύπτει τὰς ἀνάγκας τῆς χειροτεχνίας ἀπὸ ἀπόψεως Σχολῶν.

ΣΤ. Πιστοδοτήσεις υπό του Ε.Ο.Ε.Χ. ή άλλου φορέως τῶν ἐμπόρων εἰδῶν χειροτεχνίας εἰς ποσοστὸν 60 τοῖς ἑκατὸν ἐπὶ τῆς ἀξίας τῶν ὑπ' αὐτῶν ἀγοραζομένων προϊόντων καὶ ὑπὸ εὐνοϊκούς ὄρους, μὴ τηρουμένων αὐστηρῶς τῶν τραπεζικῶν κριτηρίων.

Ζ. Καθιέρωσις ἐτησίας Χειροτεχνικῆς Θεσσαλικῆς Ἐκθέσεως, μέ κινήτῶν μηχανισμὸν, ἐναλλάξ εἰς τὰς τέσσαρας πρωτεύουσας τῶν θεσσαλικῶν Νομῶν. Τὰ ἀπονεμόμενα βραβεῖα νὰ εἶναι τοιοῦτου ὕψους, ὥστε νὰ ἀποτελοῦν ὑπολογίσιμον κίνητρον βελτιώσεως τῆς παραγωγῆς, ἀλλὰ καὶ θετικὴν συμβολὴν εἰς τὴν περαιτέρω πρόοδον τῶν βραβευομένων.

Η. Δημιουργία εἰς χωρία Συνεταιρισμῶν καὶ πιστοδοτήσις των ὑπὸ τῆς Ἀγροτικῆς Τραπεζῆς, καθὼς καὶ διεύρυνσις τῶν παρεχομένων πιστώσεων εἰς τοὺς λειτουργούντας ἤδη Συνεταιρισμούς.

Θ. Δημιουργία δύο μεγάλων συνεταιριστικῶν μονάδων Λαναριστηρίων — Βαφείων, μιᾶς εἰς τὸν Νομὸν Τρικάλων καὶ μιᾶς εἰς τὸν Νομὸν Καρδίτσης, εἰς τὰς ὁποίας νὰ συμμετάσχουν αἱ μὴ ὀρθολογιστικῶς ἐγκατεσπαρμένα 45 χειροτεχνικαὶ ἐπιχειρήσεις Λαναριστηρίων, πρὸς κατεργασίαν τῶν 1.000 τόνων μέσης ἐτησίας παραγωγῆς ἔριου.¹⁶

Προϋπολογισμὸς τοῦ ὕψους ἐπενδύσεων διὰ τὴν ἐφαρμογὴν τοῦ ἀνωτέρω προγράμματος δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ γίνῃ διότι ἐλλείπουν αἱ σχετικαὶ μελέται.

ΠΡΟΒΛΕΠΟΜΕΝΑ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ

Μὲ ὄλην τὴν ἐπιφυλακτικότητα, μὲ τὴν ὁποίαν πρέπει νὰ γίνωνται προβλέψεις ἐπὶ ἑνὸς τόσον ποικίλου προγράμματος καὶ διὰ τὸ ὁποῖον δὲν ὑπάρχει προηγούμενον πρὸς σύγκρισιν, δὲν εἶναι μακρὰν τῆς πραγματικότητος ἢ προσδοκία διπλασιασμοῦ ἐντὸς πενταετίας τῶν ἀσχολουμένων μὲ τὴν χειροτεχνικὴν παραγωγὴν καὶ ἡ αὔξησις τῆς παραγωγικότητος αὐτῶν κατὰ 20 τοῖς ἑκατὸν. Ἰδιαιτέρως μεγάλον θὰ εἶναι τὸ ποσοστὸν τῆς αὐξήσεως τῶν ἐξαγωγίμων προϊόντων λόγῳ τῆς βελτιώσεως τῆς ποιότητος καὶ τῆς προσαρμογῆς εἰς τὰς ἀπαιτήσεις τῆς ζητήσεως εἰς τὸ Ἐξωτερικόν. Οὕτω ἡ ἐτησία χειροτεχνικὴ παραγωγή τῆς Θεσσαλίας θὰ ὑπερβῇ τὰ 250.000.000 δραχμῶν καὶ μέρος ἐξ αὐτῶν θὰ εἶναι συνάλλαγμα ἐκ τοῦ ἐξωτερικοῦ. Δεδομένου ὅτι ἡ χειροτεχνία γενικῶς, ἀλλ' ἰδιαιτέρως ἡ θεσσαλική, χρησιμοποιοῖ κατὰ μέγιστον ποσοστὸν ἐντοπίους πρώτας ὕλας (ξύλον, ἔριον, πηλὸν) αὕτη δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς σπουδαῖος κλάδος τῆς δευτερογενοῦς παραγωγῆς.

Ἐκτὸς τῶν καθαρῶς οἰκονομικῶν ὠφελημάτων, σημαντικὸν θὰ εἶναι καὶ τὸ ἠθικὸν κέρδος. Οὕτω, εἰς ἐποχὴν ραγδαίου ἀποχρωματισμοῦ τῆς ἐθνικῆς μας ἰδιομορφίας καὶ τῆς δημιουργίας ὑπερεθνικῶν ἐνοτήτων, θὰ καλλιεργηθοῦν καὶ θὰ προβληθοῦν πολῦτιμα στοιχεῖα τῆς ἐθνικῆς μας φυσιογνωμίας. Ἐκτὸς αὐτοῦ, θὰ καλυφθοῦν διὰ ψυχῶφελούς ἀπασχολήσεως αἱ κεναὶ ὠραι τῶν ἀγροτικῶν καὶ κτηνοτροφικῶν μας πληθυσμῶν. Εἶναι δὲ γνωστὸν εἰς πάντας ὅτι τὰ χωρία μας δὲν διαθέτουν οὔτε στοιχειωδῶς τὰ μέσα μορφωτικῆς ἢ ἐπωφελῶς ψυχαγωγικῆς πληρώσεως τῶν διαθέσιμων ὠρῶν τοῦ πληθυσμοῦ των.

Ε Π Ι Λ Ο Γ Ο Σ

Παρεδώσαμεν εἰς τὴν κρίσιν τοῦ εὐμενοῦς ἀναγνώστου τὴν παρούσαν ἐργασίαν ἐν πλήρῃ ἐπιγνώσει ὅτι πρόκειται περὶ ἀπλοῦ σχεδίασματος. Ἡ ὀλοκληρωμένη καὶ εἰς βάθος μελέτη τοῦ ὅλου προβλήματος τῆς θεσσαλικῆς χειροτεχνίας δὲν δύναται νὰ εἶναι ἔργον ἐνὸς ἀνθρώπου. Ἀπαιτεῖται συνεργασία πολλῶν παραγόντων, ποικίλων ἀρμοδιοτήτων, ὥστε τὸ ὅλον θέμα νὰ φωτισθῇ ἐξ ὅλων τῶν πλευρῶν καὶ εἰς ὅλας τὰς λεπτομερείας. Ἐάν ἡ ἀνά χεῖρας ἐργασία δώσῃ τὴν εὐκαιρίαν ἀνακινήσεως τοῦ θέματος καὶ τονώσεως τοῦ ἐνδιαφέροντος πρὸς αὐτό, θὰ ἔχῃ ἐπιτελέσῃ τὸν προορισμὸν τῆς.

ΠΑΡΑΠΟΜΠΑΙ

1. Μέσον ἐτήσιον εἰσόδημα κατὰ κεφαλὴν: Ἑλλάδος 12,008 — Θεσσαλίας 9,149 — Ὀρεινῆς Δυτικῆς Θεσσαλίας 1,500 — (Πολυγραφημένη ἔκθεσις Προέδρου Ἐπιμελητηρίου Τρικάλων κ. Ἑλ. Σίμου. 27 - 3 - 66).

2. Λεπτομερῆς ἀνάλυσις τοῦ θέματος εἰς: Κ. Α. Μακρῆ. Ἡ χειροτεχνία μας καὶ τὸ ὕφος τῆς. Ἐφημερὶς «Τὸ Βῆμα» 3 - 11 - 1963.

3. Κωνστ. Κουκκίδη: Τὸ πνεῦμα τοῦ συνεργατισμοῦ τῶν νεωτέρων Ἑλλήνων καὶ τ' Ἀμπελάκια, ὁ πρῶτος συνεταιρισμὸς τοῦ Κόσμου. Ἀθήναι 1948.

Γιάννη Κορδάτου: Τ' Ἀμπελάκια καὶ ὁ μῦθος γιὰ τὸ συνεταιρισμὸν τους. Ἀθήναι 1955.

4. Ἀγήνορος Ἀστεριάδη: Τὸ σπίτι τοῦ Σβάρτς στ' Ἀμπελάκια. Ἀθήναι 1928.

Γεωργίου Μέγα: Θεσσαλικά οἰκῆσεις. Ἀθήναι 1946.

Ἐθνικοῦ Ἰδρύματος: Σπίτια τῆς Ζαγοράς. Ἀθήναι 1949.

Νικ. Μουτσοπούλου: Τὰ θεσσαλικά Ἀμπελάκια. Περιοδ. «ΗΩΣ» Ἀθήναι 1966.

5. Κίτσου Ἀ. Μακρῆ: Ἀρχιτέκτων Δῆμος Ζαπανιώτης. Ἀθήναι 1957.

Κίτσου Α. Μακρῆ: Ἡ ξυλογλυπτικὴ τοῦ Πηλίου. Βόλος 1958.

6. Βαγγέλη Σκουβαρά: Τουριστικὸς καὶ ἀρχαιολογικὸς ὁδηγὸς Θεσσαλίας. Βόλος 1958, σελ 283.

7. Βαγγέλη Σκουβαρά: Τὸ παλιότερο ἀρματολίκι τοῦ Πηλίου καὶ οἱ Ἀρβανίτες στὴ Θεσσαλομαγνησία. Βόλος 1960.

8. Μνεῖαν ὑπάρξεως, κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 19ου αἰῶνος, τοῦ «εὐλογημένου ρουφετίου τῶν ραπτῶδων καὶ κεπετζησῶν» ἔχομεν εἰς ἐπιγραφὴν ἐξωκκλησίου τοῦ Ἁγίου Γεωργίου εἰς τὸ Ἀνατολικὸν Πήλιον, παρὰ τὸ χωρίον Κισσὸς.

9. Ἡ ἀκρίβεια τῶν στοιχείων ἀφείλεται εἰς τὸ ὅτι ὁ γράφων χορηγεῖ τὰς

υποχρεωτικὰ πιστοποιήσεις ποιότητος πρὸς ἐκτελωνισμὸν.

10. Στοιχεῖα δοθέντα ἡμῖν ὑπὸ τοῦ Προέδρου τοῦ Συνεταιρισμοῦ κ. Δημ. Κοπάνου.

11. Βλέπε: Κίτσου Ἀ. Μακρῆ: Οἱ κανατάδες τοῦ Φαναριοῦ. Ἐφημ. «Τὸ ΒΗΜΑ» 20 - 2 - 1966.

12. Εἰς προσωρινὴν ἀναστολὴν τῆς λειτουργίας της.

13. Βλέπε 2αν παραπομπήν.

14. Κίτσου Ἀ. Μακρῆ: Ἑλληνικὴ χειροτεχνία καὶ νέες τεχνικὲς. Ἐφημ. «Τὸ Βῆμα» 17 - 11 - 66.

15. Εἰς τὸν τομέα αὐτὸν ἐγένετο παλαιότερον ἢ προσπάθεια τῆς Ἀγγελικῆς Χατζημιχάλη μετὰ τὴν ἐκδοσιν τοῦ Λευκώματος «Ἐποδείγματα ἑλληνικῆς Διακοσμητικῆς», Ἀθῆναι 1929 καὶ προσφάτως εἰς μεγαλύτεραν κλίμακα ὑπὸ τοῦ Ε.Ο.Ε.Χ. διὰ τῶν ἐκδόσεων: «Ἑλληνικὰ διακοσμητικὰ θέματα» (2 τεύχη) Ἐφαντὰ τῆς Θεσσαλίας», «Ἐκλογή ἀπὸ τὰ ἔργα τῆς ἑλληνικῆς μεταλλοτεχνίας» καὶ «Ἑλληνικὰ λαϊκὰ καὶ μεταβυζαντινὰ ξυλόγλυπτα».

16. Πολυγραφημένη ἔκθεσις τοῦ Προέδρου τοῦ Ἐπιμελητηρίου Τρικάλων κ. Ἐλευθερίου Σίμου. 27 - 3 - 1966, σελὶς 4.